

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н., доцент
Ю. О. Асєєва

(підпис)

«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Психологія» _____
(назва освітньої програми)

На тему: «Використання нейропсихологічного підходу у роботі з дітьми
молодшого шкільного віку»

Виконавець:

студент 2 курсу 6зф12м групи
факультету ЦЗФН

_____ Шевчук Марина Вікторівна

•
/підпис/

Науковий керівник

Ст. викладач кафедри МППП
доктор філософії в галузі
психології

_____ І. М. Орленко
/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Нейропсихологічні особливості розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку	7
1.2. Принципи та методи нейропсихологічної діагностики дітей молодшого шкільного віку	21
1.3. Нейропсихологічна корекція та абілітація у молодшому шкільному віці. Принципи розробки корекційних програм.....	25
ВИСНОВКИ до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	35
2.1. Організація та методи дослідження	35
2.2 Нейропсихологічні батареї тестів для дітей. Процедура проведення дослідження	37
2.3. Результати нейропсихологічного обстеження молодших школярів	42
ВИСНОВКИ до розділу 2	55
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ.....	56
3.1 Обґрунтування напрямків та методів корекційної роботи	56
3.2 Зміст та структура нейропсихологічної корекційної програми	58
3.3 Результати апробації програми та оцінка її ефективності.....	65
ВИСНОВКИ до розділу 3	71
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність теми. Нейропсихологічні особливості розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) у дітей молодшого шкільного віку є однією з найбільш актуальних тем сучасної психології та педагогіки. Це зумовлено тим, що молодший шкільний вік є критичним періодом для формування основних когнітивних, емоційних та соціальних навичок, які визначають подальший розвиток особистості та її успішність у навчанні та житті.

У сучасному світі, де інформаційне навантаження на дітей постійно зростає, розуміння нейропсихологічних механізмів розвитку складних психічних функцій стає ключовим для розробки ефективних освітніх стратегій. Це дозволяє створювати навчальні програми, які відповідають природному ходу розвитку мозку дитини, максимально використовуючи потенціал пластичності нервової системи. Функціонування мозку має прямий вплив на поведінкові, когнітивні, психосоціальні особливості дітей. Формування вищих психічних функцій у дітей початкової школи визначатиме їх подальшу академічну успішність та адаптацію в освітньому середовищі. Нажаль, під впливом пандемії та на тлі воєнних дій значно зростає кількість дітей з труднощами у навчанні, що потребує глибокого розуміння нейробіологічної основи цих проблем. Діти все частіше стикаються з труднощами засвоєння навичок читання, письма, рахункової діяльності, що негативно впливає на їх самооцінку, емоційний стан та формування особистості в цілому. Також часто діти мають труднощі з концентрацією уваги, посидючістю, рівнем самоорганізації для виконання завдань. Ці проблеми можуть виникати на тлі недостатньої кількості енергії, яку використовує мозок для організації когнітивної діяльності.

Актуальність теми також зумовлена зростанням кількості дітей з різноманітними труднощами у навчанні та поведінці. Нейропсихологічний підхід дозволяє глибше зрозуміти причини цих труднощів та розробити ефективні стратегії корекції та підтримки.

Дослідження нейропсихологічних особливостей розвитку вищих психічних функцій у молодших школярів має важливе значення для раннього виявлення можливих відхилень у розвитку та своєчасного початку корекційної

роботи. Це особливо важливо в контексті інклюзивної освіти, яка вимагає індивідуального підходу до кожної дитини. Функціональна готовність дитини до шкільних навантажень забезпечує можливість адаптації, соціалізації, інтеграції, довільної поведінки, що визначає успішність навчання дитини в освітньому закладі.

Вивчення цієї теми також актуальне в світлі останніх досягнень нейронаук, які дозволяють по-новому поглянути на процеси навчання та розвитку. Інтеграція нейропсихологічних знань у педагогічну практику може значно підвищити ефективність навчального процесу.

Крім того, розуміння нейропсихологічних особливостей розвитку вищих психічних функцій у молодшому шкільному віці є важливим для розробки профілактичних програм, спрямованих на попередження можливих труднощів у навчанні та розвитку.

Вивчення взаємозв'язку між розвитком вищих психічних функцій учнів молодших класів та академічною успішністю є відносно новим напрямком для української науки. Незважаючи на це, результати досліджень вітчизняних вчених підкреслюють значущість цієї теми та вказують на потребу подальшого ґрунтовного вивчення даної проблематики. Сфера нейропсихологічних досліджень демонструє значний потенціал для розвитку та привносить вагомі результати для покращення освітнього процесу в Україні.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному вивченні нейропсихологічних особливостей розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку та розробці на цій основі рекомендацій щодо оптимізації навчального процесу та корекційної роботи.

Завданнями дослідження для досягнення мети було поставлено:

1. Проаналізувати сучасні теоретичні підходи до вивчення нейропсихологічних особливостей розвитку вищих психічних функцій у молодшому шкільному віці.
2. Дослідити специфіку розвитку різних аспектів ВПФ (мовлення, мислення, пам'яті, уваги, сприйняття) у дітей молодшого шкільного віку.

3. Дослідити та проаналізувати індивідуальні компоненти нейропсихологічного профілю учнів з різним рівнем академічної успішності.
4. Провести емпіричне дослідження нейропсихологічних характеристик дітей з використанням адаптованих методик.
5. На основі отриманих даних розробити рекомендації щодо оптимізації навчального процесу та корекційної роботи з урахуванням нейропсихологічних особливостей розвитку дітей.

Об'єкт дослідження: нейропсихологічні компоненти вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: нейропсихологічні особливості розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані для розробки індивідуальних освітніх програм, оптимізації навчального процесу в початковій школі, створення корекційних програм для дітей з труднощами у навчанні. Апробовані методики діагностики можуть бути впроваджені в практику роботи шкільних психологів та педагогів.

Теоретичне значення роботи. Дослідження розширює наукові уявлення про нейропсихологічні механізми розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці, поглиблює розуміння взаємозв'язків між різними компонентами когнітивного розвитку. Отримані дані можуть стати основою для подальших досліджень у галузі нейропсихології дитячого віку.

Гіпотеза дослідження. Припускається, що врахування нейропсихологічних особливостей розвитку ВПФ у процесі навчання та корекційної роботи дозволить підвищити ефективність освітнього процесу та сприятиме більш гармонійному розвитку когнітивних функцій дітей молодшого шкільного віку.

Новизна роботи. Новизна роботи полягає в комплексному підході до вивчення нейропсихологічних особливостей розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці, який інтегрує останні досягнення нейронаук з традиційними

психолого-педагогічними підходами. Буде апробовано комплексну методику нейропсихологічної діагностики, адаптовану для дітей молодшого шкільного віку. Будуть виявлені нові закономірності взаємозв'язків між різними компонентами ВПФ та їх впливу на успішність навчання.

Методи дослідження. Під час дослідження були прийняті наступні методи вирішення поставленої задачі:

а) Теорія: аналіз літератури (наукової, психолого-педагогічної та педагогічної методики), передового педагогічного досвіду, що дозволяє визначити точку зору вчених і практиків на досліджувану проблему, визначити понятійний апарат і основні принципи дослідження;

б) Емпіричні - цілеспрямовані та систематичні спостереження, бесіди з педагогами та дітьми, навчальні досліді, які дають змогу розкрити значення розвивального середовища у формуванні сенсорних і пізнавальних здібностей дітей молодшого шкільного віку;

с) Статистика: аналіз емпіричних даних.

Експериментальна дослідна площадка: Дослідження ефективності використання нейропсихологічного підходу в роботі з дітьми молодшого шкільного віку проведено в Центрі Практичної Нейропсихології, місто Одеса, кількість, дітей, що взяли участь у дослідженні – 52.

Структура роботи: Вступ, три розділи, загальний висновок, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ..

1.1. Нейропсихологічні особливості розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку

Нейропсихологія дитячого віку є важливою галуззю психологічної науки, яка вивчає формування мозкової організації психічних процесів на різних етапах онтогенезу. Особливу увагу дослідники приділяють молодшому шкільному віку, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток вищих психічних функцій (ВПФ) та закладаються основи для подальшого когнітивного та особистісного розвитку дитини.

Одну з основних історичних концепцій мозкової локалізації вищих психічних функцій розробив австрійський лікар і анатом Франц Йозеф Гааль за допомогою свого вчення – френології. Гааль припустив, що є спеціалізовані поля на поверхні головного мозку, які можуть відображати індивідуальні здібності людини. Він намагався локалізувати певну здатність людини у певних частинах черепа і тим самим показати, що психічні функції впливають на розвиток мозку та форму черепної коробки. Гааль виділив близько 27 здібностей у людини і співвідніс їх із різними зонами мозку. Так, він розглядав черепи людей і робив висновки про те, якими здібностями володіють люди. Гааль та його послідовники запропонували «карту головного мозку», де кожна здатність розташована у певній ділянці, і ця концепція отримала назву вузького локалізаціонізму. Проте ця теорія зазнала критики в науковому товаристві, адже не спиралась на дослідження. Проте варто зазначити, що саме Гааль сформулював теорію локалізації психічних функцій в корі головного мозку.

Переломний момент настав в 1861-1865рр., коли французький хірург, невролог, етнограф, анатом та антрополог Поль Брока отримав беззаперечні докази того, що всі функції організму контролюються певними відділами мозку. Так, Поль Брока описував свого пацієнта, що був простим муляром. Пацієнт не говорив, але розумів мовлення. Поль Брока спостерігав за ним в клініці протягом 17 років, і після смерті пацієнта, препарувавши череп знайшов великий осередок – некроз (загибель нейронів) у задній третині нижньої лобової звивини лівої

півкулі. Робота цього поля забезпечує моторну організацію мовлення та переважно пов'язана з фонологічною та синтаксичною модифікацією. Відкритий центр мовлення науковець назвав в честь себе – центр Брока.

Згодом, у 1874 році німецький вчений, психоневролог Карл Верніке описав пацієнта, який переніс інсульт. Пацієнт мав здатність говорити, проте не розумів зверненого до нього мовлення. Після смерті пацієнта, при розтині було виявлено ураження у задній третині скроневої звивини лівої півкулі. І ця частина отримала назву «центру сенсорних образів та слів».

Ці два великі відкриття дали науковцям основу для подальшого розвитку психології, адже науковці почали пов'язувати та науково доводити зв'язок складних психічних функцій з мозковим субстратом.

Проте варто зазначити, що такі складні психічні процеси як читання, письмо, рахункова діяльність мовлення, цілеспрямовані рухи і дії не існують як вроджені здібності, а розвиваються в процесі онтогенезу і не обмежені в визначених ділянках кори. Порушення цих психічних функцій виникає при ураженнях різних ділянок кори.

Морфологічну будову кори у 1874 році описав київський анатом В.О. Бец і визначив, що кора головного мозку має високо диференційовану будову і відмінність є вже на рівні кори. Бец визначив, що кора передньої центральної звивини включає у своєму складі великі клітини, що мають форму піраміди, а кора, яка прилягає до них має дрібнозернисту будову. Бец зазначив, що ці клітини виконують моторну функцію і пізніше були названі його ім'ям.

Відповідно до концепцій антилокалізаціонізму німецький фізіолог Ф. Гольц та американський невролог К. Лешлі заявили, що мозок є єдиним цілим, його робота сприяє розвитку та функціонуванню всіх психічних процесів в однаковій мірі. При ураженні будь-якої ділянки спостерігається загальне зниження психічних функцій, при цьому порушення пропорційне до величини ураження і не залежить від локалізації.

Таким чином, науковці прийшли висновку, що функціональна система не може бути локалізована в обмеженій ділянці головного мозку. Це складна система, яка працює злагоджено з усіма зонами нервової системи.

Так, вища психічна функція – це складна форма свідомості психічної діяльності, яка здійснюється на підставі відповідних мотивів, ці мотиви регулюються відповідними цілями та підпорядковуються всім законам психічної діяльності.

Значним проривом в розвитку науки про мозкову організацію психічних процесів стала концепція системної організації динамічної локалізації психічних процесів, яку розробив Олександр Лурія. О. Лурія навчався в Харківському медичному інституті і згодом зміг передати свої знання до Європи та США. Згідно концепції динамічної локалізації, мозок працює як єдине ціле, проте не однорідно, а системно організоване, і рішення суб'єктом будь якого завдання одночасно залучає різні ділянки кори головного мозку. Психічна функція є функціональною системою, що поєднує ряд психічних процесів задля досягнення певного функціонального результату. Мозкова локалізація складних психічних процесів забезпечується шляхом дозрівання та формування в онтогенезі нових функціональних нейронних систем, що мають системно динамічну локалізацію.

Наразі основою світової нейропсихології є концепція трьох основних блоків, розроблена О. Лурія.

Перший блок, який включає в себе стовбур мозку та підкіркові структури, називається блок активізації тону та неспання або енергетичний блок. Цей блок мозку забезпечує оптимальний тонус кори, координацію складних рухових актів, процеси ауторегуляції в організмі, а також підсвідомі та несвідомі процеси психічної діяльності.

Другий блок головного мозку – це блок прийому, переробки та зберігання екстроцептивної інформації. Цей блок включає потиличні, тім'яні та скроневі відділи кори головного мозку. Другий блок мозку має модально-специфічний характер і включає центральні відділи основних аналізаторних систем: зорової,

слухової, шкірно-кінестетичної. Завдання цих ділянок – робота з інформацією, що надходить від різних модальностей.

Третій блок – блок програмування, регуляції та контролю довільної психічної діяльності. Саме цей блок відповідає за мотивацію, критичність, прийняття рішень, формування цілеспрямованої діяльності, вироблення програми дій та вирішення задач, які є одними з найважливіших факторів шкільної успішності.

Вищі психічні функції, за визначенням Л.С. Виготського, - це складні психічні процеси, що формуються прижиттєво під впливом соціокультурних факторів. До них відносять мовлення, мислення, пам'ять, увагу та сприйняття. У молодшому шкільному віці ці функції зазнають значних якісних змін, що пов'язано з дозріванням відповідних мозкових структур та активним включенням дитини у навчальну діяльність [36, с. 82].

Згідно з цією концепцією О. Лурія, кожна психічна функція реалізується через складну систему спільно працюючих зон мозку, кожна з яких робить свій специфічний внесок у роботу всієї функціональної системи.

У молодшому шкільному віці відбувається активне формування функціональних систем мозку, що забезпечують реалізацію ВПФ. Це пов'язано з процесами морфофункціонального дозрівання кори головного мозку, особливо її лобних відділів, які відповідають за програмування, регуляцію та контроль психічної діяльності.

Одним з ключових аспектів розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці є формування довільності психічних процесів. Діти поступово набувають здатності свідомо керувати своєю увагою, пам'яттю, мисленням. Це пов'язано з розвитком регулятивної функції мовлення та формуванням внутрішнього плану дій [14, с. 82].

Нейропсихологічні особливості розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) у дітей молодшого шкільного віку є предметом інтенсивного вивчення в сучасній психології та нейронауках. Цей період характеризується значними змінами в

структурі та функціонуванні мозку, що призводить до якісних трансформацій у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах дитини.

Мовленнєвий розвиток у молодшому шкільному віці є одним з ключових аспектів формування ВПФ. Цей період характеризується подальшим удосконаленням фонематичного слуху, що є основою для успішного оволодіння читанням та письмом. Діти стають здатними більш точно розрізняти звуки мови, що сприяє покращенню їхньої артикуляції та правильності вимови. Збагачення словникового запасу відбувається як за рахунок повсякденного спілкування, так і завдяки систематичному навчанню. Діти засвоюють нові поняття, пов'язані з різними сферами знань, що розширює їхні можливості для вираження думок та ідей [12, с. 197].

Засвоєння складних граматичних конструкцій є ще одним важливим аспектом мовленнєвого розвитку в цьому віці. Діти починають використовувати більш складні синтаксичні структури, вчать правильно узгоджувати слова в реченнях, використовувати різні часові форми дієслів. Це сприяє розвитку логічного мислення та здатності до більш точного та нюансованого вираження думок.

Особливу увагу слід приділити розвитку писемного мовлення, яке є новим видом мовленнєвої діяльності для молодших школярів. Писемне мовлення вимагає високого рівня довільності та усвідомленості. Дитина повинна навчитися перекодувати звуки в графічні символи, дотримуватися правил орфографії та пунктуації. Це складний процес, який спирається на сформованість усного мовлення та вимагає розвитку нових нейронних зв'язків у мозку [12, с. 197].

Розвиток мислення у молодших школярів характеризується важливим якісним переходом від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Цей перехід не є різким і одномоментним, а відбувається поступово протягом усього молодшого шкільного віку. На початку цього періоду діти все ще значною мірою спираються на конкретні образи та уявлення при вирішенні задач. Однак

поступово вони починають оволодівати здатністю оперувати абстрактними поняттями та виконувати логічні операції без опори на наочність [36, с. 84].

Діти молодшого шкільного віку поступово оволодівають логічними операціями аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Аналіз дозволяє їм розкласти цілісні об'єкти або явища на складові частини, виділяти їхні ознаки та властивості. Синтез, навпаки, дає можливість об'єднувати окремі елементи в цілісні структури, встановлювати зв'язки між різними аспектами об'єкта або явища. Порівняння дозволяє виявляти схожості та відмінності між об'єктами, що є основою для формування понять та категорій. Узагальнення дає змогу виділяти спільні ознаки групи об'єктів та формувати на цій основі більш абстрактні поняття.

Формування здатності до абстрагування та категоризації є важливим кроком у розвитку мислення молодших школярів. Абстрагування дозволяє виділяти суттєві ознаки об'єктів та явищ, відволікаючись від несуттєвих. Це є основою для формування наукових понять та розуміння закономірностей навколишнього світу. Категоризація дозволяє групувати об'єкти за певними ознаками, що сприяє більш ефективній організації знань та полегшує процеси запам'ятовування та відтворення інформації.

Пам'ять у молодшому шкільному віці також зазнає значних якісних змін. Одним з ключових аспектів цих змін є перехід від переважно мимовільного запам'ятовування до довільного. На початку шкільного навчання діти часто запам'ятовують інформацію без спеціальної мети, просто тому, що вона є цікавою або емоційно значущою для них. Однак поступово вони навчаються ставити перед собою мету запам'ятати певну інформацію та використовувати для цього спеціальні прийоми.

Розвиток логічної пам'яті є ще одним важливим аспектом змін у цій сфері. Діти починають розуміти зв'язки між різними елементами інформації, що дозволяє їм організовувати матеріал у більш структуровані та осмислені блоки. Це значно підвищує ефективність запам'ятовування та полегшує подальше відтворення інформації.

Використання мнемотехнічних прийомів стає доступним для дітей молодшого шкільного віку. Вони починають використовувати різноманітні стратегії, такі як групування інформації, створення асоціацій, використання ключових слів або образів для кращого запам'ятовування матеріалу. Це свідчить про розвиток метакогнітивних навичок та здатності до саморегуляції пізнавальної діяльності [56, с. 39].

Увага молодших школярів також зазнає значних змін. Відбувається поступове збільшення обсягу уваги, що дозволяє дітям охоплювати більшу кількість об'єктів або аспектів ситуації одночасно. Це важливо для успішного навчання, оскільки дозволяє дитині утримувати в полі уваги різні аспекти навчального матеріалу або завдання.

Стійкість уваги також підвищується, що дозволяє дітям довше концентруватися на одному виді діяльності. Це є необхідною умовою для виконання складних навчальних завдань, які вимагають тривалого зосередження. Однак важливо зазначити, що стійкість уваги у молодших школярів все ще обмежена, і вони потребують регулярної зміни видів діяльності для підтримки оптимального рівня працездатності.

Концентрація уваги, тобто здатність зосереджуватися на важливих аспектах завдання, ігноруючи другорядні, також розвивається у цьому віці. Це дозволяє дітям більш ефективно обробляти інформацію та виконувати завдання, особливо в умовах наявності відволікаючих факторів.

Розвиток здатності до довільної уваги є одним з ключових досягнень молодшого шкільного віку. Діти вчаться свідомо спрямовувати та утримувати увагу на необхідних об'єктах або діяльності, навіть якщо вони не є безпосередньо цікавими. Це важливо для успішного навчання та виконання різноманітних навчальних завдань. Однак слід зазначити, що мимовільна увага все ще відіграє значну роль у пізнавальній діяльності дитини, особливо коли йдеться про яскраві, незвичайні або емоційно значущі стимули.

Сприйняття у молодшому шкільному віці стає більш диференційованим та категоріальним. Діти навчаються більш точно виділяти окремі властивості та

ознаки предметів та явищ. Це важливо для формування точних уявлень про навколишній світ та розвитку наукових понять. Категоріальність сприйняття проявляється в тому, що діти починають сприймати об'єкти не як набір окремих ознак, а як представників певних категорій або класів [33, с. 156].

Важливим аспектом розвитку сприйняття є здатність виділяти суттєві ознаки предметів та явищ. Це тісно пов'язано з розвитком мислення та дозволяє дітям формувати більш точні та узагальнені уявлення про навколишній світ. Діти вчаться відрізняти важливі, визначальні характеристики об'єктів від другорядних, що є основою для формування наукових понять.

Розвиток здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами є ще одним важливим аспектом когнітивного розвитку у цьому віці. Діти починають розуміти, що події та явища не відбуваються ізольовано, а пов'язані між собою. Це сприяє розвитку логічного мислення та формуванню більш цілісної картини світу.

Формування просторових уявлень та зорово-моторної координації є критично важливим аспектом розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці. Ці функції лежать в основі оволодіння такими ключовими навичками як письмо, читання та виконання математичних операцій. Просторові уявлення включають здатність орієнтуватися у просторі, розуміти просторові відношення між об'єктами, оперувати просторовими образами у свідомості [11, с. 79].

Зорово-моторна координація передбачає узгоджену роботу зорової системи та дрібної моторики. Це особливо важливо для оволодіння письмом, яке вимагає точних та координованих рухів руки під контролем зору. Розвиток цих функцій відбувається поступово і вимагає систематичної практики та тренування.

Емоційно-вольова сфера молодших школярів також зазнає значних змін. Розвивається здатність до емоційної регуляції, що дозволяє дітям краще контролювати свої емоційні реакції та поведінку. Це важливо для успішної адаптації до шкільного середовища та взаємодії з однолітками та дорослими.

Діти вчаться розпізнавати та називати різні емоції, розуміти їх причини та наслідки.

Формування довільності поведінки є ключовим аспектом розвитку в цьому віці. Діти поступово набувають здатності діяти не під впливом безпосередніх імпульсів або зовнішніх стимулів, а відповідно до поставлених цілей та правил. Це пов'язано з дозріванням лобних відділів мозку, які відповідають за виконавчі функції, такі як планування, контроль та регуляція поведінки.

Розвиток регулятивної функції мовлення відіграє важливу роль у формуванні довільності поведінки. Мовлення стає засобом планування та регуляції діяльності. Діти вчаться використовувати внутрішнє мовлення для самоінструктування та самоконтролю, що сприяє розвитку саморегуляції [41, с. 148].

Нейропсихологічні дослідження показують, що розвиток ВПФ у молодшому шкільному віці відбувається нерівномірно. Різні функції можуть розвиватися з різною швидкістю, що призводить до формування індивідуальних профілів розвитку. Це підкреслює важливість індивідуального підходу в навчанні та корекційній роботі.

Важливо відзначити, що розвиток ВПФ у молодшому шкільному віці тісно пов'язаний з навчальною діяльністю. Систематичне навчання сприяє формуванню нових функціональних систем мозку, які забезпечують реалізацію складних когнітивних процесів. Навчальна діяльність ставить перед дитиною нові когнітивні завдання, вирішення яких стимулює розвиток мислення, пам'яті, уваги та інших психічних функцій.

Пластичність мозку є одним з ключових факторів, що впливають на розвиток ВПФ у молодшому шкільному віці. Висока пластичність дозволяє дитині адаптуватися до нових вимог середовища та ефективно засвоювати нові знання та навички. Це створює сприятливі умови для навчання та корекції можливих відхилень у розвитку.

Міжпівкульна взаємодія відіграє значну роль у розвитку ВПФ молодших школярів. Формування зв'язків між півкулями мозку сприяє інтеграції різних

аспектів психічної діяльності та підвищенню ефективності когнітивних процесів. Це особливо важливо для таких складних видів діяльності як читання та письмо, які вимагають координованої роботи обох півкуль мозку [41, с. 149].

Формування метакогнітивних навичок є важливим аспектом нейропсихологічного розвитку у молодшому шкільному віці. Діти поступово набувають здатності усвідомлювати власні пізнавальні процеси та керувати ними. Це включає розвиток навичок планування, моніторингу та оцінки власної пізнавальної діяльності. Метакогнітивні навички сприяють підвищенню ефективності навчання та розвитку самостійності у вирішенні навчальних завдань.

Розвиток ВПФ у молодшому шкільному віці також пов'язаний з формуванням функціональної асиметрії мозку. Це проявляється у встановленні домінантності півкуль для різних видів діяльності, зокрема мовленнєвої. У більшості дітей ліва півкуля стає домінантною для мовленнєвих функцій, що важливо для розвитку навичок читання та письма. Однак важливо зазначити, що функціональна асиметрія мозку є індивідуальною характеристикою і може варіюватися у різних дітей [11, с. 80].

Процес мієлінізації нервових волокон продовжується у молодшому шкільному віці. Мієлінізація сприяє підвищенню швидкості проведення нервових імпульсів та ефективності обробки інформації. Це призводить до підвищення швидкості когнітивних процесів та покращення координації різних мозкових структур.

Важливо відзначити, що розвиток ВПФ у молодшому шкільному віці відбувається в контексті загального фізичного та психосоціального розвитку дитини. Фактори харчування відіграють значну роль у забезпеченні оптимального функціонування мозку. Збалансоване харчування, багате на необхідні поживні речовини, є важливим для підтримки когнітивних функцій та загального розвитку нервової системи [56, с. 41].

Фізична активність також має важливе значення для розвитку ВПФ. Регулярні фізичні вправи сприяють покращенню кровопостачання мозку,

стимулюють нейрогенез та синаптогенез, що позитивно впливає на когнітивні функції. Крім того, фізична активність сприяє розвитку координації, просторової орієнтації та загальному фізичному здоров'ю, що створює сприятливі умови для когнітивного розвитку.

Емоційне благополуччя є ще одним важливим фактором, що впливає на розвиток ВПФ. Позитивний емоційний стан сприяє кращому засвоєнню інформації, підвищує мотивацію до навчання та створює сприятливі умови для розвитку когнітивних функцій. Навпаки, хронічний стрес або негативні емоційні стани можуть негативно впливати на розвиток ВПФ.

Нейропсихологічні особливості розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці мають важливе значення для організації навчального процесу. Врахування закономірностей розвитку мозку дозволяє розробляти ефективні методи навчання та корекції. Наприклад, розуміння ролі міжпівкульної взаємодії може сприяти розробці методик, які стимулюють інтегровану роботу обох півкуль мозку.

Важливо враховувати нерівномірність розвитку різних ВПФ при плануванні навчального процесу. Це дозволяє адаптувати навчальні завдання до індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини, забезпечуючи оптимальний рівень складності та підтримки.

Розуміння ролі пластичності мозку може сприяти розробці програм раннього втручання та корекції для дітей з труднощами у навчанні. Знання про сензитивні періоди розвитку певних функцій дозволяє оптимізувати час та методи навчання конкретним навичкам.

Дослідження показують, що у молодшому шкільному віці існують сензитивні періоди для розвитку певних аспектів ВПФ. Сензитивні періоди - це оптимальні часові проміжки для розвитку певних функцій, коли мозок особливо сприйнятливий до відповідних стимулів та впливів. Наприклад, молодший шкільний вік є особливо важливим для розвитку мовленнєвих функцій, зокрема оволодіння навичками читання та письма [41, с. 150].

Своєчасна стимуляція відповідних функцій є критично важливою для оптимального когнітивного розвитку дитини. Це підкреслює необхідність ретельного планування освітніх програм та корекційних заходів з урахуванням вікових особливостей розвитку мозку.

Важливим аспектом нейропсихологічного розвитку у молодшому шкільному віці є формування системи самоконтролю та саморегуляції. Ці функції пов'язані з розвитком лобних відділів мозку та їх зв'язків з іншими мозковими структурами. Самоконтроль дозволяє дитині стримувати імпульсивні реакції, дотримуватися правил та інструкцій, планувати свої дії.

Саморегуляція включає здатність керувати власними емоціями, поведінкою та когнітивними процесами. Розвиток цих функцій є критично важливим для успішної адаптації до шкільного середовища та ефективного навчання. Діти з розвиненими навичками самоконтролю та саморегуляції краще справляються з навчальними завданнями, мають вищу академічну успішність та кращі соціальні навички.

У цілому, нейропсихологічні особливості розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці характеризуються складною динамікою морфофункціонального дозрівання мозку. Відбувається формування нових функціональних систем, які забезпечують реалізацію складних когнітивних процесів. Це включає розвиток зв'язків між різними відділами мозку, формування нових нейронних мереж та оптимізацію існуючих [14, с. 85].

Якісні зміни у реалізації психічних процесів у дітей молодшого шкільного віку є результатом складної взаємодії біологічного дозрівання мозку та впливу соціального середовища, зокрема систематичного навчання. Ці зміни проявляються у підвищенні довільності, усвідомленості та ефективності психічних процесів, що має критичне значення для успішної адаптації дитини до вимог шкільного навчання та її загального когнітивного розвитку.

Підвищення довільності психічних процесів є однією з ключових характеристик когнітивного розвитку в молодшому шкільному віці. Діти поступово набувають здатності свідомо керувати своєю увагою, пам'яттю,

мисленням. Це проявляється у здатності зосереджуватися на навчальному матеріалі навіть за відсутності безпосереднього інтересу, утримувати в пам'яті інформацію, необхідну для вирішення навчальних завдань, свідомо застосовувати мисленнєві операції для аналізу та синтезу інформації.

Усвідомленість психічних процесів також зростає. Діти починають розуміти, як вони думають, запам'ятовують, вирішують завдання. Розвиваються метакогнітивні навички, тобто здатність рефлексувати щодо власних пізнавальних процесів. Це створює основу для формування ефективних стратегій навчання та самоконтролю.

Ефективність психічних процесів підвищується завдяки формуванню нових нейронних зв'язків та оптимізації існуючих функціональних систем мозку. Діти стають здатними обробляти більший обсяг інформації, швидше переключатися між різними видами діяльності, ефективніше використовувати наявні знання для вирішення нових завдань.

Розвиток мислення характеризується переходом до більш складних форм. Діти оволодівають логічними операціями, такими як класифікація, серіація, абстрагування. Формується здатність до понятійного мислення, що дозволяє оперувати абстрактними категоріями. Розвивається критичне мислення, здатність аналізувати інформацію та робити обґрунтовані висновки.

Покращення здатності до запам'ятовування та відтворення інформації пов'язане з розвитком стратегій кодування та пошуку інформації в пам'яті. Діти починають використовувати різноманітні мнемотехнічні прийоми, такі як групування, встановлення асоціацій, створення ментальних образів. Розвивається логічна пам'ять, яка базується на розумінні зв'язків між елементами інформації.

Розвиток здатності до концентрації уваги та її переключення між різними завданнями є критично важливим для успішного навчання. Діти стають здатними довше утримувати увагу на навчальному матеріалі, ефективніше ігнорувати сторонні подразники. Покращується здатність до розподілу уваги, що дозволяє виконувати кілька задач одночасно.

Розуміння цих нейропсихологічних особливостей є ключовим для ефективної організації навчального процесу. Воно дозволяє розробляти методики навчання, які відповідають природному ходу розвитку мозку дитини. Наприклад, знання про розвиток довільності психічних процесів може бути використано для розробки завдань, які поступово підвищують вимоги до самоконтролю та саморегуляції дитини.

Розуміння особливостей розвитку мислення дозволяє створювати завдання, які стимулюють формування логічних операцій та понятійного мислення. Це може включати вправи на класифікацію, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Знання про розвиток пам'яті може бути використано для навчання дітей ефективним стратегіям запам'ятовування та відтворення інформації. Це може включати введення мнемотехнік у навчальний процес, структурування навчального матеріалу для полегшення його запам'ятовування.

Розуміння особливостей розвитку уваги дозволяє оптимізувати структуру уроку, чергуючи різні види діяльності для підтримки оптимального рівня концентрації уваги дітей.

Крім того, знання нейропсихологічних особливостей розвитку ВПФ є важливим для своєчасного виявлення можливих відхилень у розвитку. Це дозволяє вчасно розпочати корекційну роботу, використовуючи періоди найбільшої пластичності мозку для максимально ефективного впливу. Наприклад, труднощі з концентрацією уваги можуть бути виявлені на ранніх етапах і скориговані за допомогою спеціально розроблених вправ та ігор.

Корекція можливих відхилень у розвитку ВПФ повинна базуватися на розумінні нейропсихологічних механізмів цих відхилень. Це дозволяє розробляти цілеспрямовані корекційні програми, які впливають не лише на симптоми, але й на причини труднощів у навчанні чи поведінці. Наприклад, якщо труднощі з читанням пов'язані з недостатнім розвитком фонематичного слуху, корекційна програма може включати вправи на розвиток звукового аналізу та синтезу.

Важливо зазначити, що розвиток ВПФ у молодшому шкільному віці є індивідуальним процесом. Кожна дитина має свій унікальний профіль розвитку, який формується під впливом як біологічних факторів, так і факторів середовища. Тому важливо застосовувати індивідуальний підхід у навчанні та корекційній роботі, враховуючи особливості розвитку кожної конкретної дитини.

Це може включати адаптацію навчальних завдань до індивідуального темпу розвитку дитини, використання різноманітних методів навчання для врахування індивідуальних особливостей сприйняття та обробки інформації, створення індивідуальних програм корекції для дітей з труднощами у навчанні.

Таким чином, розуміння нейропсихологічних особливостей розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці є фундаментальною основою для створення оптимальних умов навчання та розвитку дітей. Воно дозволяє максимально ефективно використовувати потенціал пластичності дитячого мозку, сприяючи формуванню міцної основи для подальшого когнітивного та особистісного розвитку.

1.2. Принципи та методи нейропсихологічної діагностики дітей молодшого шкільного віку

Нейропсихологічна діагностика дітей молодшого шкільного віку є важливим інструментом для оцінки розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) та виявлення можливих відхилень у функціонуванні мозкових структур. Вона базується на ряді принципів та використовує специфічні методи, адаптовані до особливостей дитячого віку.

Основним принципом нейропсихологічної діагностики є системний підхід до аналізу психічної діяльності. Згідно з цим принципом, кожна психічна функція розглядається як складна функціональна система, що включає роботу різних мозкових структур [36, с. 87]. Це дозволяє не просто виявити наявність порушення, але й визначити його структуру та механізми.

Принцип якісного аналізу порушень є ключовим для нейропсихологічної діагностики. Він передбачає не тільки кількісну оцінку виконання завдань, але й детальний аналіз характеру помилок, стратегій виконання завдань, можливостей використання допомоги. Це дозволяє виявити специфічні особливості порушень ВПФ у кожної конкретної дитини.

Важливим принципом є врахування вікових особливостей розвитку ВПФ. У молодшому шкільному віці різні психічні функції знаходяться на різних етапах формування, що необхідно враховувати при інтерпретації результатів діагностики.

Принцип комплексності передбачає використання різноманітних методів та проб для оцінки кожної психічної функції. Це дозволяє отримати більш повну та об'єктивну картину стану ВПФ дитини.

Принцип індивідуального підходу є особливо важливим при роботі з дітьми. Він передбачає врахування особистісних особливостей дитини, її мотивації, втомлюваності при проведенні обстеження.

Методи нейропсихологічної діагностики дітей молодшого шкільного віку включають спеціально розроблені проби та тести, адаптовані до вікових особливостей дітей. Основним методом є нейропсихологічне обстеження, яке включає ряд специфічних проб на дослідження різних аспектів ВПФ [11, с. 81].

Обстеження починається з розмови з дитиною, метою якої є встановлення контакту та отримання даних щодо загальної характеристики психічного функціонування дитини та сформованості сфери загальних знань. В процесі даної бесіди якісно оцінюється стан трьох областей психічного функціонування:

1. Орієнтування у місці, часі та своїх особистих даних.
2. Критичність.
3. Адекватність поведінки, емоційне регулювання в ситуації обстеження.

Наступним етапом є обстеження нейродинамічних показників психічної діяльності, а саме розумової працездатності і концентрації уваги у школярів (О.Л. Кіпаренко). Дане обстеження проводиться з використанням таблиць Шульте – знаходження цифр від 1 до 25.

Дослідження сформованості рухів та дій включає наступні проби:

1. Реципрокна координація
2. Динамічний праксис
3. Праксис пози пальців
4. Оральний праксис
5. Проба Хеда на просторовий праксис
6. Проба на умовні реакції вибору
7. Відтворення ритмів
8. Малюнок тривимірного зображення будинка з двома парканами та деревом.

Дослідження гнозису включає проби на впізнавання предметних зображень, проби на акустичний гнозис, тест Бентона, проби на ідентифікацію емоцій, проби на літерний та тактильний гнозис, проби на стереогноз. Особлива увага приділяється дослідженню зорово-просторового гнозису, який є важливим для формування навичок читання та письма [14, с. 86].

Діагностика мовленнєвих функцій включає оцінку спонтанного мовлення, фонематичного слуху, рядового (автоматизованого) мовлення, артикуляції, номінативної функції мовлення, розуміння логіко-граматичних конструкцій. Особлива увага приділяється дослідженню писемного мовлення [12, с. 199].

Дослідження пам'яті включає проби на запам'ятовування вербального та невербального матеріалу, а також рухову пам'ять, оцінку обсягу та динаміки запам'ятовування. Важливим є аналіз стратегій, які дитина використовує для запам'ятовування.

Діагностика уваги включає оцінку її стійкості, концентрації, розподілу та переключення. Використовуються як спеціальні проби, так і аналіз поведінки дитини протягом всього обстеження.

Дослідження мислення включає оцінку здатності до аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування. Використовуються завдання на класифікацію, порівняння понять, розуміння прихованого змісту.

Важливим компонентом нейропсихологічної діагностики є оцінка регуляторних функцій. Це включає дослідження здатності до планування, контролю та корекції діяльності. Використовуються проби на реакцію вибору, виконання програм дій [11, с. 82].

Дослідження міжпівкульної взаємодії є важливим аспектом нейропсихологічної діагностики молодших школярів. Використовуються проби на реципрокну координацію, перенос поз, дослідження слухомоторних координацій [14, с. 87].

Оцінка латеральних переваг (рукості, окості, вухості) також входить до складу нейропсихологічного обстеження. Це дозволяє визначити профіль латеральної організації та його вплив на формування ВПФ.

Важливим методом нейропсихологічної діагностики є спостереження за поведінкою дитини під час виконання завдань. Аналізуються такі параметри як темп діяльності, втомлюваність, емоційні реакції, здатність до співпраці.

У процесі діагностики також використовуються методи кількісної оцінки виконання проб. Це дозволяє порівняти результати дитини з нормативними показниками та оцінити ступінь відхилення від вікової норми.

Важливим аспектом нейропсихологічної діагностики є аналіз продуктів діяльності дитини - малюнків, письмових робіт, конструкцій. Це дозволяє оцінити рівень розвитку зорово-просторових функцій, графомоторних навичок [33, с. 161].

Метод синдромного аналізу, розроблений А.Р. Лурією, є ключовим для нейропсихологічної діагностики. Він дозволяє виявити первинний дефект та його системний вплив на формування інших психічних функцій.

У діагностиці молодших школярів широко використовуються ігрові методи, які дозволяють підтримувати мотивацію дитини та отримувати достовірні результати в ігровій формі.

Важливим методом є аналіз анамнестичних даних, який включає вивчення історії розвитку дитини, особливостей протікання вагітності та пологів, раннього розвитку.

У процесі діагностики використовуються методи нейровізуалізації (МРТ, ЕЕГ, КТ), які дозволяють отримати інформацію про структурні особливості мозку дитини [36, с. 90].

Метод нейропсихологічного аналізу помилок дозволяє виявити механізми порушень та визначити стратегії корекційної роботи.

Важливим аспектом діагностики є оцінка стану базових компонентів психічної діяльності - енергетичного забезпечення, пластичності нервових процесів.

У процесі діагностики також використовуються методи оцінки функціональної асиметрії мозку, які дозволяють визначити особливості міжпівкульної взаємодії.

Метод нейропсихологічного картування дозволяє створити індивідуальний профіль розвитку ВПФ дитини та визначити зони найближчого розвитку.

Важливим принципом нейропсихологічного обстеження є його спрямованість на виявлення не тільки слабких, але й сильних сторін розвитку дитини. Це дозволяє розробити ефективну стратегію корекційної роботи [11, с. 84].

У цілому, принципи та методи нейропсихологічної діагностики дітей молодшого шкільного віку забезпечують комплексний підхід до оцінки стану ВПФ та дозволяють виявити індивідуальні особливості розвитку кожної дитини. Це створює основу для розробки ефективних програм корекції та розвитку.

1.3. Нейропсихологічна корекція та абілітація у молодшому шкільному віці. Принципи розробки корекційних програм

Нейропсихологічна корекція та абілітація у молодшому шкільному віці є важливими напрямками роботи, спрямованими на оптимізацію розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) та подолання наявних труднощів у навчанні та адаптації. Ці підходи базуються на розумінні нейропсихологічних механізмів формування ВПФ та враховують пластичність дитячого мозку.

Корекція в нейропсихологічному контексті передбачає цілеспрямований вплив на слабкі ланки психічних функцій з метою їх розвитку та компенсації. Абілітація, у свою чергу, спрямована на формування нових функціональних систем, які забезпечують розвиток ВПФ [12, с. 202].

Основним принципом нейропсихологічної корекції є системність впливу. Це означає, що робота спрямована не на окремий симптом, а на перебудову функціональних систем, які забезпечують реалізацію психічних функцій.

Принцип опори на збережені ланки ВПФ є ключовим для нейропсихологічної корекції. Він передбачає виявлення та активне використання сильних сторін розвитку дитини для компенсації наявних труднощів.

Важливим принципом є врахування зони найближчого розвитку дитини. Це дозволяє визначити оптимальний рівень складності завдань та забезпечити поступовий розвиток психічних функцій.

Принцип поетапного формування психічних функцій передбачає послідовне проходження всіх етапів розвитку функції - від розгорнутої зовнішньої дії до згорнутої внутрішньої [11, с. 85].

Комплексність впливу є важливим принципом нейропсихологічної корекції. Це передбачає одночасний вплив на різні аспекти психічного розвитку дитини - когнітивну, емоційну, мотиваційну сфери.

Принцип спіральності розвитку психічних функцій враховує нерівномірність їх формування та передбачає повернення до раніше пройденого матеріалу на новому, більш складному рівні.

Важливим аспектом нейропсихологічної корекції є використання різних модальностей при формуванні ВПФ. Це дозволяє створити багатоканальні зв'язки та підвищити ефективність засвоєння нових навичок [12, с. 203].

Принцип урахування емоційного компоненту передбачає створення позитивного емоційного фону під час корекційних занять, що сприяє підвищенню мотивації та ефективності роботи.

Важливим принципом є індивідуалізація корекційних програм. Це передбачає розробку індивідуального плану роботи з урахуванням специфіки порушень та особливостей розвитку кожної конкретної дитини.

Принцип активного залучення батьків до корекційного процесу є ключовим для досягнення стійких результатів. Це передбачає навчання батьків основним прийомам роботи та їх активну участь у розвитку дитини.

Важливим аспектом нейропсихологічної корекції є використання ігрових методів, особливо у роботі з молодшими школярами. Це дозволяє підтримувати мотивацію дитини та створювати невимушену атмосферу під час занять [11, с. 86].

Принцип опори на різні рівні організації психічних функцій передбачає роботу як з елементарними, так і з більш складними аспектами ВПФ.

Важливим принципом є урахування ритму та темпу розвитку психічних функцій. Це дозволяє визначити оптимальну інтенсивність та тривалість корекційних занять [36, с. 93].

Принцип створення розвивального середовища передбачає організацію простору та підбір матеріалів, які стимулюють розвиток ВПФ.

Важливим аспектом нейропсихологічної корекції є використання методів сенсомоторної корекції. Це базується на розумінні тісного зв'язку між розвитком рухових та когнітивних функцій.

Принцип опори на знакові системи при формуванні ВПФ передбачає використання різноманітних схем, моделей, символів для підтримки психічних процесів [33, с. 165].

Важливим аспектом є розвиток метакогнітивних навичок, що дозволяє дитині усвідомлювати власні пізнавальні процеси та керувати ними.

Принцип формування функціональних систем є одним з ключових аспектів нейропсихологічної корекції та абілітації у молодшому шкільному віці. Цей принцип базується на теорії функціональних систем П.К. Анохіна, яка розглядає психічні функції як складні системи, що включають роботу різних мозкових структур. У контексті нейропсихологічної корекції, формування

функціональних систем передбачає створення нових міжфункціональних зв'язків, які забезпечують ефективну реалізацію вищих психічних функцій (ВПФ).

Процес формування функціональних систем у дітей молодшого шкільного віку тісно пов'язаний з пластичністю мозку - його здатністю змінювати свою структуру та функції під впливом досвіду. Ця пластичність особливо виражена в дитячому віці, що створює сприятливі умови для корекційної роботи. Створення нових міжфункціональних зв'язків відбувається через активне залучення дитини до різноманітних видів діяльності, які стимулюють одночасну роботу різних мозкових структур.

Важливим аспектом реалізації цього принципу є використання мультисенсорного підходу. Це означає, що при формуванні нових навичок задіюються різні сенсорні системи - зорова, слухова, тактильна, кінестетична. Наприклад, при навчанні письму дитина не тільки бачить букву, але й чує її звучання, відчуває рух руки при написанні, може обвести її пальцем по шорсткій поверхні або написати літеру в повітрі. Такий підхід сприяє створенню міцних нейронних зв'язків і формуванню стійких навичок.

Розвиток міжпівкульної взаємодії є ще одним важливим аспектом нейропсихологічної корекції у молодшому шкільному віці. Ефективна взаємодія між півкулями мозку є необхідною умовою для успішного виконання багатьох когнітивних завдань [14, с. 91]. У цьому віці відбувається активне формування мозолистого тіла - структури, яка забезпечує обмін інформацією між півкулями. Стимуляція міжпівкульної взаємодії може здійснюватися через спеціальні вправи, такі як перехресні рухи, одночасні дії обома руками, білатеральне малювання.

Розвиток міжпівкульної взаємодії сприяє інтеграції різних аспектів психічної діяльності та підвищенню ефективності когнітивних процесів. Це особливо важливо для таких складних видів діяльності, як читання та письмо, які вимагають координованої роботи обох півкуль. Крім того, ефективна

міжпівкульна взаємодія сприяє розвитку креативності та гнучкості мислення, що є важливим для успішного навчання та адаптації дитини.

Принцип урахування нейродинамічних особливостей дитини є ще одним важливим аспектом нейропсихологічної корекції. Нейродинаміка включає такі характеристики, як швидкість, ритм, інтенсивність психічних процесів, які значною мірою визначаються індивідуальними особливостями функціонування нервової системи [36, с. 94]. У молодшому шкільному віці нейродинамічні характеристики ще нестабільні і можуть значно варіюватися не тільки між дітьми, але й у однієї дитини в різні періоди.

Врахування нейродинамічних особливостей передбачає підбір оптимального режиму роботи для кожної конкретної дитини. Це включає визначення оптимальної тривалості занять, чергування різних видів діяльності, включення пауз для відпочинку. Для дітей з низькою нейродинамікою важливо забезпечити більше часу для виконання завдань, поступове нарощування темпу роботи. Для дітей з високою нейродинамікою, навпаки, важливо забезпечити достатню кількість стимулюючих завдань, щоб уникнути втрати інтересу.

Формування регуляторних функцій є ключовим аспектом нейропсихологічної корекції у молодшому шкільному віці. Регуляторні функції включають здатність до планування, контролю та корекції діяльності [12, с. 205]. Вони забезпечуються роботою лобних відділів мозку, які активно розвиваються в цьому віці. Розвиток регуляторних функцій є критично важливим для успішного навчання, оскільки вони лежать в основі здатності дитини організовувати свою діяльність, слідувати інструкціям, контролювати свою поведінку.

Корекційна робота з розвитку регуляторних функцій може включати вправи на розвиток довільної уваги, самоконтролю, здатності слідувати правилам. Важливим аспектом є навчання дитини стратегіям самоорганізації, таким як планування діяльності, перевірка виконаної роботи, самооцінка результатів.

Принцип поступового ускладнення завдань є фундаментальним у нейропсихологічній корекції та розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) у дітей молодшого шкільного віку. Цей принцип базується на глибокому розумінні психологічних та нейрофізіологічних особливостей розвитку дитини, зокрема на концепції зони найближчого розвитку, розробленій Л.С. Виготським [56, с. 49].

Зона найближчого розвитку - це область між актуальним рівнем розвитку дитини (тим, що вона може виконати самостійно) і потенційним рівнем (тим, що вона може виконати з допомогою дорослого). Саме в цій зоні відбувається найбільш ефективно навчання та розвиток. Поступове ускладнення завдань дозволяє дитині постійно перебувати в цій оптимальній зоні, що стимулює формування нових нейронних зв'язків та розвиток когнітивних функцій.

Реалізація принципу поступового ускладнення завдань вимагає ретельного планування та індивідуального підходу. Педагог або психолог повинен постійно оцінювати актуальний рівень розвитку дитини та підбирати завдання, які знаходяться трохи вище цього рівня, але все ще в межах зони найближчого розвитку. Це забезпечує оптимальний рівень складності, який є достатньо викликовим для стимуляції розвитку, але не настільки складним, щоб викликати фрустрацію та демотивацію.

Ускладнення завдань може відбуватися за різними параметрами. Одним з них є збільшення обсягу матеріалу. Наприклад, якщо дитина вже може запам'ятати три слова, наступним кроком може бути завдання на запам'ятовування чотирьох або п'яти слів. Це стимулює розвиток об'єму пам'яті та уваги [41, с. 159].

Підвищення складності інструкцій є ще одним важливим аспектом. На початкових етапах інструкції можуть бути простими і прямими. Поступово вони можуть ускладнюватися, включаючи більше кроків або умов. Це розвиває здатність дитини до розуміння та виконання складних вербальних інструкцій, що є важливою навичкою для шкільного навчання.

Зменшення зовнішньої опори є ще одним способом ускладнення завдань. Спочатку дитина може виконувати завдання з використанням наочних

матеріалів, підказок або допомоги дорослого. Поступово ця зовнішня підтримка зменшується, що стимулює розвиток внутрішніх стратегій вирішення завдань та підвищує самостійність дитини.

Збільшення темпу роботи також може бути елементом ускладнення. Це розвиває швидкість обробки інформації та автоматизацію навичок. Однак важливо, щоб підвищення темпу не відбувалося за рахунок якості виконання завдань.

Важливим аспектом реалізації принципу поступового ускладнення є забезпечення наступності в завданнях. Кожне нове завдання повинно базуватися на вже засвоєних навичках, але при цьому представляти новий виклик для дитини. Це створює оптимальні умови для інтеграції нових знань та навичок у вже існуючі когнітивні структури [41, с. 159].

Розвиток просторових уявлень є ще одним критично важливим аспектом нейропсихологічної корекції у молодшому шкільному віці. Просторові уявлення є базовою когнітивною функцією, яка лежить в основі багатьох інших психічних процесів. Вони відіграють ключову роль у формуванні навичок читання, письма, математичних операцій, а також у розвитку мислення та мовлення [11, с. 88].

Просторові уявлення включають в себе кілька компонентів. По-перше, це орієнтація у власному тілі. Дитина повинна чітко розуміти поняття "право-ліво", "верх-низ", "спереду-ззаду" відносно свого тіла. Це є основою для подальшого розвитку більш складних просторових уявлень.

Наступним рівнем є орієнтація в навколишньому просторі. Це включає розуміння просторових відношень між об'єктами, здатність описувати положення предметів відносно один одного та відносно спостерігача. Ці навички є важливими для орієнтації в реальному світі, а також для розуміння схем, карт та інших просторових репрезентацій.

Орієнтація на аркуші паперу є ще одним важливим аспектом просторових уявлень. Це включає розуміння понять "верх-низ", "право-ліво" на площині, що є критично важливим для оволодіння навичками читання та письма. Дитина

повинна навчитися "сканувати" сторінку зліва направо та зверху вниз, що є основою для формування навички читання у більшості мов світу.

Розвиток здатності до ментальних просторових трансформацій є більш складним аспектом просторових уявлень. Це включає здатність уявляти об'єкти з різних точок зору, ментально обертати їх, змінювати їх розмір або форму. Ці навички є важливими для розвитку геометричного мислення, просторового уявлення в математиці, а також для багатьох видів творчої діяльності.

Корекційна робота з розвитку просторових уявлень може включати різноманітні вправи та ігри. Наприклад, вправи на орієнтацію у власному тілі можуть включати ігри типу "Саймон каже", де дитина повинна виконувати інструкції, пов'язані з різними частинами тіла. Вправи на орієнтацію в навколишньому просторі можуть включати пошук захованих предметів за вербальними інструкціями, опис розташування предметів у кімнаті тощо [11, с. 88].

Для розвитку орієнтації на аркуші паперу можуть використовуватися графічні диктанти, де дитина повинна малювати лінії за вербальними інструкціями. Це розвиває не тільки просторові уявлення, але й навички слухового сприйняття та моторного планування.

Конструювання є ефективним методом розвитку просторових уявлень. Збирання конструкторів, пазлів, ігри зі складними просторовими головоломками, створення моделей з паперу або інших матеріалів розвиває здатність до ментальних просторових трансформацій та розуміння просторових відношень між об'єктами.

Малювання та образотворча діяльність також відіграють важливу роль у розвитку просторових уявлень. Створення зображень на папері вимагає трансформації тривимірних об'єктів у двовимірні репрезентації, що розвиває просторове мислення. Крім того, малювання розвиває зорово-моторну координацію, яка тісно пов'язана з просторовими уявленнями.

Робота з картами та схемами є важливим аспектом розвитку більш складних просторових уявлень. Це може включати читання простих карт,

створення планів кімнати або маршрутів, орієнтацію за схемами. Ці навички не тільки розвивають просторові уявлення, але й готують дітей до роботи з більш складними просторовими репрезентаціями в старших класах.

Важливо зазначити, що розвиток просторових уявлень тісно пов'язаний з розвитком мовлення. Використання просторових прийменників та прислівників (над, під, між, всередині, зовні тощо) в мовленні сприяє формуванню більш точних просторових уявлень. Тому важливо включати вербальний компонент у вправи на розвиток просторових уявлень.

У цілому, нейропсихологічна корекція та абілітація у молодшому шкільному віці є комплексним процесом, який враховує різні аспекти розвитку дитини. Принципи формування функціональних систем, розвитку міжпівкульної взаємодії, врахування нейродинамічних особливостей, формування регуляторних функцій, поступового ускладнення завдань та розвитку просторових уявлень складають основу ефективної корекційної роботи. Ці принципи базуються на розумінні нейропсихологічних механізмів формування психічних функцій та враховують індивідуальні особливості кожної дитини.

Ефективна корекційна робота, побудована на цих принципах, дозволяє не тільки подолати наявні труднощі, але й створити міцну основу для подальшого успішного навчання та розвитку дитини. Вона сприяє формуванню адаптивних стратегій навчання, розвитку когнітивної гнучкості та створенню позитивного досвіду подолання труднощів. Це, в свою чергу, позитивно впливає на самооцінку дитини, її мотивацію до навчання та загальне емоційне благополуччя.

ВИСНОВКИ до розділу 1

Розуміння нейропсихологічних особливостей розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку є ключовим для створення оптимальних умов навчання та розвитку. Це знання дозволяє не лише ефективно організувати навчальний процес, але й вчасно виявляти та корегувати можливі труднощі у навчанні, забезпечуючи кожній дитині можливість повноцінного розвитку та реалізації свого потенціалу. Вищі психічні функції у молодшому

шкільному віці проходять інтенсивний розвиток, що пов'язано з морфофункціональним дозріванням мозку, особливо лобних відділів. Цей період є особливо важливим для формування довільності психічних процесів, розвитку регуляторних функцій та міжпівкульної взаємодії.

Нейропсихологічне обстеження дітей молодшого шкільного віку базується на системному підході та включає комплексну оцінку різних аспектів психічного функціонування - від базових сенсомоторних функцій до складних когнітивних процесів. Особлива увага приділяється якісному аналізу порушень та врахуванню вікових особливостей розвитку.

Нейропсихологічна корекція та абілітація у молодшому шкільному віці передбачає комплексний вплив на різні аспекти психічного розвитку дитини. Важливими принципами корекційної роботи є: системність впливу, опора на збережені ланки ВПФ, врахування зони найближчого розвитку, поетапність формування психічних функцій та індивідуалізація корекційних програм.

Розуміння нейропсихологічних особливостей розвитку ВПФ у молодшому шкільному віці є ключовим для створення оптимальних умов навчання та розвитку. Це дозволяє не тільки ефективно організувати навчальний процес, але й вчасно виявляти та корегувати можливі труднощі у навчанні.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та методи дослідження

Дослідження проводилось на базі Центру практичної нейропсихології м. Одеса. У дослідженні взяли участь 52 дітей молодшого шкільного віку (7-10 років), які навчаються за програмою загальноосвітньої школи. Вибірка складалася з 26 дівчат та 26 хлопчиків. Серед учасників було 13 учнів першого класу, 13 учнів другого класу, 13 учнів третього класу та 13 учнів четвертого класу. Батьки усіх учасників надали згоду на участь їхніх дітей у дослідженні.

Вибірка була сформована методом випадкового відбору з урахуванням пропорційного представлення дітей різного віку та статі. Це дозволило забезпечити репрезентативність вибірки для дослідження нейропсихологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Методи нейропсихологічного обстеження, використані в дослідженні.

Нейропсихологічна діагностика дітей молодшого шкільного віку є важливим інструментом для виявлення особливостей розвитку вищих психічних функцій та передумов труднощів у навчанні. У цьому дослідженні ми використовували комплексну батарею нейропсихологічних тестів, розроблену та адаптовану для українських дітей віком 7-12 років [24].

Принципи анкетування

Анкетування проводилось як додатковий метод збору інформації про нейропсихологічні особливості дітей (*Додаток А*).

В якості додаткових відомостей був зібраний анамнез дітей, що враховував перебіг вагітності матері та пологів та психічні особливості дитини до року.

При проведенні анкетування дотримувались наступних принципів:

1. Принцип анонімності: всі анкети були анонімними, що дозволяло максимально забезпечити об'єктивність відповідей.
2. Принцип добровільності: участь в анкетуванні була добровільною, батьки та діти мали право відмовитись від заповнення анкети.

3. Принцип зрозумілості: питання анкети були сформульовані простою, зрозумілою для дітей молодшого шкільного віку мовою.
4. Принцип релевантності: всі питання анкети були безпосередньо пов'язані з темою дослідження нейропсихологічних особливостей дітей.
5. Принцип структурованості: анкета мала чітку структуру, питання були згруповані за тематичними блоками.
6. Принцип різноманітності форм питань: в анкеті використовувались різні типи питань (закриті, відкриті, напівзакриті) для отримання різнопланової інформації.
7. Принцип конфіденційності: вся отримана інформація використовувалась лише в узагальненому вигляді для наукових цілей.
8. Принцип валідності: анкета була попередньо протестована на невеликій групі дітей для перевірки її валідності та надійності.

Дослідження проводилось у три етапи. На підготовчому етапі було проведено аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, сформовано вибірку учасників, підготовлено діагностичний інструментарій та отримано згоду від батьків на участь дітей у дослідженні. Основний етап включав проведення нейропсихологічного обстеження дітей, анкетування батьків, збір анамнестичних даних та первинну обробку отриманих результатів. На заключному етапі здійснювалась статистична обробка даних, аналіз та інтерпретація результатів, формулювання висновків та розробка практичних рекомендацій.

У дослідженні використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів. Теоретичні методи включали аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, систематизацію та узагальнення теоретичних даних, моделювання дослідницького процесу. До емпіричних методів належали нейропсихологічне обстеження, анкетування, бесіда, спостереження та аналіз анамнестичних даних.

Дослідження проводилось з дотриманням важливих умов. Застосовувався індивідуальний підхід до кожної дитини, обстеження проводилось виключно в першій половині дня, тривалість діагностичної сесії не перевищувала 45 хвилин. Обов'язковими були перерви між виконанням завдань, створення комфортної атмосфери та відсутність сторонніх подразників. Особлива увага приділялась стандартизації процедури обстеження.

До участі у дослідженні залучались діти віком 7-10 років, які навчаються за програмою загальноосвітньої школи, не мають діагностованих психічних розладів, мають письмову згоду батьків, достатньо володіють українською мовою та не мають гострих захворювань на момент обстеження.

Діагностичні процедури проводились у спеціально обладнаному кабінеті, який відповідав необхідним вимогам: мав достатнє природне та штучне освітлення, оптимальний температурний режим, був оснащений зручними меблями, що відповідають віку дітей, необхідними діагностичними матеріалами та мав належну звукоізоляцію від зовнішніх шумів.

Усі дослідницькі процедури проводились з неухильним дотриманням етичних норм та принципів роботи з дітьми, включаючи конфіденційність, добровільність участі та можливість відмови від участі на будь-якому етапі дослідження.

2.2 Нейропсихологічні батареї тестів для дітей. Процедура проведення дослідження

Для проведення нейропсихологічного обстеження було використано комплексний підхід, що включав різноманітні методи та проби. Дослідження проводилось у кілька етапів, кожен з яких був спрямований на оцінку певних аспектів нейропсихологічного функціонування дитини.

Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною в тихому, добре освітленому приміщенні, щоб мінімізувати зовнішні подразники та забезпечити оптимальні умови для виконання завдань [17].

Перший етап дослідження починався з встановлення продуктивного контакту з дитиною, проведення короткої бесіди та встановлення базового рівня довіри, достатнього для отримання об'єктивних відповідей дитини. Метою цього етапу було отримання загальної характеристики психічного функціонування дитини та оцінка сформованості сфери загальних знань. Під час бесіди оцінювалось орієнтування дитини у місці, часі та особистих даних, а також її критичність та адекватність поведінки в ситуації обстеження.

На другому етапі проводилось обстеження нейродинамічних показників психічної діяльності. Для цього використовувались таблиці Шульте, які дозволяли оцінити розумову працездатність та концентрацію уваги школярів. Діти знаходили цифри від 1 до 25 у таблиці, що дозволяло оцінити швидкість та ефективність розумової діяльності.

Третій етап був спрямований на дослідження мнестичних процесів. Він включав проби на запам'ятовування вербального та невербального матеріалу, а також рухову пам'ять. Оцінювався обсяг, динаміка запам'ятовування, можливість утримання слідів у пам'яті після інтерференції, а також аналізувались стратегії, які дитина використовувала для запам'ятовування.

Четвертий етап був присвячений дослідженню сформованості цілеспрямованих рухів та дій (праксис). Він включав ряд проб, таких як динамічний праксис, графічна проба на динамічний праксис, праксис пози пальців, реципрокна координація, оральний праксис, проба Хеда на просторовий праксис, проба на умовні реакції вибору, відтворення ритмів та малюнок тривимірного зображення будинку з двома парканами та деревом.

П'ятий етап був спрямований на дослідження гнозису. Він включав проби на впізнавання предметних зображень, акустичний гнозис, тест Бентона, проби на ідентифікацію емоцій, літерний та тактильний гнозис, а також проби на стереогноз. Особлива увага приділялась дослідженню зорово-просторового гнозису, який є важливим для формування навичок читання та письма.

Шостий етап був присвячений діагностиці мовленнєвих функцій. Досліджувалось імпресивне та експресивне мовлення дитини. Дослідження

імпресивного мовлення включало проби на фонематичний слух, розуміння логіко-граматичних конструкцій. Дослідження експресивного мовлення включало проби на спонтанне мовлення, що оцінювалось методом спостережень та виявлення окремих помилок, а також оцінку рядового (автоматизованого) мовлення, артикуляції, номінативної функції мовлення. Особлива увага приділялась дослідженню автоматизації навичок читання і письма дитини.

Сьомий етап включав обстеження операцій мислення. Для дослідження мислення використовувались завдання на класифікацію, прості логічні аналогії, сюжетні картинки, рахункова діяльність, розв'язання задач, розуміння прихованого змісту тексту, що дозволяло оцінити здатність до аналізу, синтезу, узагальнення та абстрагування.

Важливим компонентом нейропсихологічної діагностики була оцінка регуляторних функцій. Це включало дослідження здатності до планування, контролю та корекції діяльності згідно поставленої мети. Використовувались проби на реакцію вибору та виконання програм дій і спостереження за результатами роботи дитини [18].

Дослідження міжпівкульної взаємодії проводилось за допомогою проб на реципрокну координацію. Також проводилась оцінка латеральних переваг (рукості, окості, вухості) для визначення профілю латеральної організації та його впливу на формування вищих психічних функцій.

Важливим методом нейропсихологічного обстеження було спостереження за поведінкою дитини під час виконання завдань. Аналізувались такі параметри як темп діяльності, всі види уваги, втомлюваність, емоційне тло, здатність до співпраці, критичність до результатів своєї роботи та мотивація (мимовільна, довільна) [20].

У процесі обстеження використовувались методи кількісної оцінки виконання проб. Це дозволяло порівняти результати дитини з нормативними показниками та оцінити ступінь відхилення від вікової норми.

Окремим важливим аспектом дослідження було оцінювання рівня сенсорної інтеграції, яка відіграє ключову роль у розвитку дитини та її адаптації

до навчання. Для цього використовувались спеціальні проби, розроблені на основі теорії сенсорної інтеграції Джин Айрес [1].

Особлива увага приділялась діагностиці передумов труднощів автоматизації навички читання, оскільки це є одним з найпоширеніших розладів навчання у молодших школярів. Для цього використовувалась спеціально розроблена методика діагностики дислексії [20].

Для оцінки впливу рухового розвитку на адаптацію до навчання використовувались спеціальні проби, які дозволяли оцінити рівень розвитку великої та дрібної моторики, координації рухів, балансу.

Вся процедура нейропсихологічного обстеження тривала близько 60 хвилин, залежно від індивідуальних особливостей дитини.

Після завершення обстеження проводився якісний та кількісний аналіз отриманих результатів. На основі цього аналізу формувался нейропсихологічний висновок за результатами нейропсихологічного обстеження, який включав опис сильних та слабких сторін у розвитку дитини, а також рекомендації щодо корекційної роботи.

Для забезпечення достовірності результатів, всі нейропсихологічні проби проводились у стандартизованій формі, з чіткими інструкціями та критеріями оцінювання. Це дозволяло мінімізувати вплив суб'єктивного фактору при інтерпретації результатів.

У процесі діагностики також враховувались дані анамнезу та інформації, які були отримані від батьків та вчителів. Це дозволяло отримати більш повну картину розвитку дитини та факторів, які могли вплинути на визначення її нейропсихологічного профілю [19].

Особлива увага приділялась етичним аспектам проведення нейропсихологічної діагностики. Всі процедури проводились з дотриманням принципів конфіденційності та поваги до особистості дитини та її батьків [15].

Результати нейропсихологічного обстеження використовувались не лише для виявлення потенційних труднощів у навчанні, але й для розробки

індивідуальних програм корекції та розвитку, спрямованих на покращення функціонування вищих психічних функцій дитини.

Нижче наведена таблиця 2.1, яка узагальнює основні компоненти нейропсихологічної батареї тестів, використаної в дослідженні.

Таблиця 2.1

Основні компоненти нейропсихологічної батареї тестів

Компонент	Методики та проби
Нейродинамічні показники	Таблиці Шульте, спостереження
Мнестичні процеси	Запам'ятовування вербального та невербального матеріалу, рухова пам'ять
Праксис	Реципрокна координація (компоненти руху), динамічний праксис, графічна проба на динамічний праксис, праксис пози пальців, оральний праксис, проба Хеда, ритми
Міжпівкульна взаємодія	Реципрокна координація
Гнозис	Впізнавання предметних зображень, акустичний гнозис, проба Бентона, стереогноз, тактильний гнозис, літерний гнозис, емоційний гнозис
Мислення	Рахунок по Крепеліну, розуміння сенсу оповідання, розуміння сюжетних картинок, завдання на проведення простих логічних аналогій, завдання на узагальнення та класифікацію, розв'язування задач
Регуляторні функції	Проби на реакцію вибору, додаткові спостереження
Сенсорна інтеграція	Спеціальні проби на основі теорії Джин Айрес (оптимізовано)
Діагностика передумов труднощів автоматизації навичок читання	Спеціалізована методика діагностики дислексії

Ця комплексна батарея нейропсихологічних тестів дозволяє отримати всебічну оцінку нейропсихологічного профілю дитини молодшого шкільного віку та виявити потенційні труднощі у навчанні на ранніх етапах.

2.3. Результати нейропсихологічного обстеження молодших школярів

У цьому розділі представлені результати нейропсихологічного дослідження дітей молодшого шкільного віку. Дані були зібрані за допомогою комплексної батареї нейропсихологічних тестів, описаної в попередньому розділі. Результати представлені у вигляді таблиць з подальшим аналізом та інтерпретацією.

Таблиця 2.2

Розподіл учасників дослідження за віком та статтю

Вік	Хлопчики	Дівчатка	Всього
7	6	7	13
8	8	5	13
9	6	7	13
10	7	6	13
Всього	26	26	52

Таблиця 2.2 представляє розподіл учасників дослідження за віком та статтю. Як видно з таблиці, вибірка була збалансована за віком та статтю, що дозволяє зробити репрезентативні висновки для дітей молодшого шкільного віку.

Таблиця 2.3 містить частотний аналіз соціально-демографічних характеристик учасників дослідження. Цей аналіз висвітлює рівень збалансованості підвибірок за вказаними показниками. Для визначення відмінностей між групами застосовувався критерій Крамера К.

Таблиця 2.3

Частотний аналіз соціально-демографічних характеристик досліджених

Показник	Категорія показника	Частка у вибірці		К
		7-8 р.	9-10 р.	
Стать	Чоловіча	54,3%	45,7%	0,057
	Жіноча	45,9%	54,1%	
Батько	Не проживає	58,2%	41,8%	0,612
	Проживає	49,3%	50,7%	
Мати	Не проживає	0%	0%	-
	Проживає	50,5%	49,5%	
Дідусь	Не проживає	52,2%	47,8%	0,097
	Проживає	36,2%	63,8%	
Бабуся	Не проживає	52,4%	47,6%	0,086
	Проживає	40,0%	60,0%	

Аналіз даних показує, що в дослідженні взяли участь 52 дитини, з яких 26 хлопчиків та 26 дівчат. Кожна вікова група (7, 8, 9 та 10 років) представлена 13 дітьми, що забезпечує рівномірний розподіл за віком. Така структура вибірки дозволяє проводити порівняльний аналіз результатів між різними віковими групами та статтю.

Таблиця 2.4

Результати оцінки нейродинамічних показників (середній час виконання таблиць Шульте, сек)

Вік	Хлопчики	Дівчатка	Показник	Норма	Кількість дітей, у яких компонент недостатній
7	65.3	63.8	64.5	50	3
8	58.7	57.2	58.0	48	3
9	52.1	50.9	51.5	45	4
10	47.6	46.3	47.0	42	1

Таблиця 2.4 відображає результати оцінки нейродинамічних показників за допомогою таблиць Шульте. Ці дані дозволяють оцінити швидкість та ефективність обробки інформації у дітей різного віку та статі.

Аналіз даних демонструє чітку вікову динаміку рівня концентрації уваги у молодших школярів. Виявлено, що кожній віковій групі властивий певний рівень концентрації уваги який характеризується прогресивним покращенням з віком.

Середній час виконання завдання зменшується від 64.5 секунд у 7-річних дітей до 47.0 секунд у 10-річних. Також спостерігається незначна різниця між показниками хлопчиків та дівчаток, з трохи кращими результатами у дівчаток у всіх вікових групах. Отримані дані корелюють з нормативними показниками, хоча й демонструють дещо нижчий рівень концентрації уваги порівняно з нормою для кожної вікової групи.

Помилки, які ми фіксуємо при виконанні проби Шульте:

1. Низька розумова працездатність.
2. Низька концентрація уваги.
3. Флуктуації розумової здатності.
4. Швидке виснаження.
5. Недостатня сформованість вибіркової уваги.
6. Відволікання від завдання
7. Загальмованість і аспонтанність

Таблиця 2.5

Результати оцінки рухових функцій (середній бал за 5-бальною шкалою від 0 до 4)

Проба	7 років	8 років	9 років	10 років
Реципрокна координація	2.9	3.2	3.3	3.6
Динамічний праксис	2.7	3.1	3.7	3.9
Праксис пози пальців	3.3	3.5	3.8	3.9
Оральний праксис	3.8	3.9	4.0	4.0
Малюнок	3.0	3.2	3.4	3.7
Реакція вибору	3.5	3.7	3.9	4.0
Відтворення ритмічних структур	3.2	3.4	3.7	3.8

Помилки, які ми фіксуємо при дослідженні рухових функцій:

1. Труднощі входження в завдання.
2. Ехопраксія
3. Імпульсивність
4. Спрощення програми
5. Стереотипії
6. Персеверації рухів (інертність)
7. Скандованість рухів
8. Кинестетичні труднощі
9. Мікрографія або макрографія
10. Труднощі просторової організації рухів
11. Спрощення, схематизація деталей
12. Компенсаторне розведення рук в реципрокній координації
13. Напруженість, уповільнення рухів
14. Неповне стиснення кулака
15. Відставання однієї руки від іншої
16. Зайві імпульси при відтворенні ритмічних структур
17. Загальна моторна незграбність

Таблиця 2.5 представляє результати оцінки рухових функцій у дітей різного віку. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою, де 0 – неможливість виконання проби, 4 - найкращий результат.

Аналіз даних показує закономірне зростання показників моторного контролю та координації відповідно до вікових особливостей молодших школярів.

Найбільший прогрес спостерігається в реципрокній координації (від 3.2 балів у 7 років до 4.0 балів у 10 років), що свідчить про розвиток міжпівкульної взаємодії. Оральний праксис демонструє найвищі показники у всіх вікових групах, що може бути пов'язано з активним розвитком мовленнєвих функцій у цьому віці.

Таблиця 2.6

**Результати оцінки гностичних функцій (середній відсоток
правильних відповідей)**

Проба	7 років	8 років	9 років	10 років
Впізнавання предметних зображень	85%	89%	93%	96%
Акустичний гнозис	78%	83%	87%	91%
Тест Бентона	70%	76%	81%	86%
Ідентифікація емоцій	75%	80%	85%	89%
Літерний гнозис	70%	73%	92%	95%
Тактильний гнозис	73%	73%	75%	80%
Стереогноз	75%	78%	82%	90%

Таблиця 2.6 відображає результати оцінки гностичних функцій у дітей різного віку. Дані представлені у вигляді середнього відсотка правильних відповідей для кожної проби.

Аналіз даних демонструє послідовне покращення всіх гностичних функцій у відповідності до вікових періодів учнів початкової школи. Найвищі показники спостерігаються у впізнаванні предметних зображень (від 85% у 7 років до 96% у 10 років), що свідчить про добре розвинений зоровий гнозис у дітей молодшого шкільного віку. Найнижчі показники спостерігаються в тесті Бентона, який оцінює зорово-просторовий гнозис. Це може вказувати на те, що ці функції потребують більше часу для повного розвитку.

Таблиця 2.7

**Результати оцінки мовленнєвих функцій (середній бал за 5-бальною
шкалою від 0 до 4)**

Функція	7 років	8 років	9 років	10 років
Спонтанне мовлення	2.8	3.2	3.5	3.8
Фонематичний слух	2.7	3.0	3.2	3.6
Номінативна функція	2.9	3.4	3.6	3.7
Розуміння логіко-граматичних конструкцій	2.6	2.8	3.2	3.4

Таблиця 2.7 представляє результати оцінки мовленнєвих функцій у дітей різного віку. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою від 0 до 4, де 0 – неможливість виконання проби, 4 - найкращий результат.

Встановлено чітку вікову динаміку показників у вербально-комунікативній сфері учнів початкової школи.

Найвищі показники спостерігаються у спонтанному мовленні (від 2.8 балів у 7 років до 3.8 балів у 10 років), що свідчить про активний розвиток експресивного мовлення у цьому віці. Найнижчі показники спостерігаються у розумінні логіко-граматичних конструкцій, що може вказувати на необхідність додаткової уваги до розвитку цієї функції у навчальному процесі.

Таблиця 2.8

Результати оцінки пам'яті (середня кількість правильно відтворених елементів)

Вид пам'яті	7 років	8 років	9 років	10 років
Слухомовленнєва	4.2	4.7	5.3	5.8
Зорова	4.5	5.0	5.5	6.0
Рухова	3.8	4.3	4.8	5.3

Таблиця 2.8 відображає результати оцінки різних видів пам'яті у дітей різного віку. Дані представлені у вигляді середньої кількості правильно відтворених елементів.

Дослідження виявило зростання показників мнестичних функцій відповідно до віку учнів. Найвищі показники спостерігаються у зоровій пам'яті (від 4.5 елементів у 7 років до 6.0 елементів у 10 років), що може бути пов'язано з активним розвитком зорового сприйняття та обробки інформації у цьому віці. Слухомовна пам'ять демонструє найнижчі показники, що може вказувати на необхідність додаткової уваги до розвитку цього виду пам'яті у навчальному та корекційному процесі.

Таблиця 2.9

Результати оцінки мислення (середній бал за 5-бальною шкалою від 0 до 4)

Функція	7 років	8 років	9 років	10 років
Рахунок по Крепеліну	-	2.6	3.2	3.5
Розуміння сенсу оповідання	2.8	3.1	3.5	3.6
Розуміння сюжетних картинок	3.0	3.3	3.6	3.8
Аналогії	3.2	3.4	3.5	3.9
Класифікації	2.7	2.9	3.4	3.6
Розв'язування задач	2.5	2.7	3.0	3.4

Таблиця 2.9 представляє результати оцінки мислення у дітей різного віку. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою від 0 до 4, де 4 - найкращий результат.

Аналіз даних показує поступове покращення всіх показників мислення відповідно до вікових категорій молодших школярів. Найвищі показники спостерігаються у проведеннях аналогій (від 3.2 балів у 7 років до 3.9 балів у 10 років), що свідчить про активний розвиток логічного мислення у цьому віці. Найнижчі показники спостерігаються у розв'язуванні задач, що може вказувати на необхідність додаткової роботи над розвитком цієї функції у дітей молодшого шкільного віку.

Таблиця 2.10

Результати оцінки регуляторних функцій (середній бал за 5-бальною шкалою від 0 до 4)

Функція	7 років	8 років	9 років	10 років
Планування	2.1	2.5	2.9	3.3
Контроль	2.3	2.7	3.1	3.5
Корекція помилок	2.2	2.6	3.0	3.4

Таблиця 2.10 відображає результати оцінки регуляторних функцій у дітей різного віку. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою, де 0 – неможливість виконання проби, 4 - найкращий результат.

Аналіз даних демонструє поступове підвищення показників рівня довільної регуляції відповідно до вікових періодів розвитку. Найвищі показники спостерігаються у функції контролю (від 2.3 балів у 7 років до 3.5 балів у 10 років у 10 років), що може свідчити про активний розвиток здатності до самоконтролю у цьому віці. Функція планування демонструє найнижчі показники, що вказує на необхідність додаткової уваги до розвитку цієї функції у навчальному процесі.

Загальний аналіз результатів дослідження показує, що всі досліджувані нейропсихологічні функції демонструють поступовий розвиток з віком у дітей молодшого шкільного віку. Це відповідає загальним закономірностям розвитку вищих психічних функцій у цьому віковому періоді.

Найбільш інтенсивний розвиток спостерігається у сферах зорового гнозису, експресивного мовлення та зорової пам'яті. Це може бути пов'язано з активним залученням цих функцій у процесі навчання читання та письма, які є ключовими навичками, що формуються у молодшому шкільному віці.

Водночас, деякі функції, такі як розуміння логіко-граматичних конструкцій, переключення уваги та планування, демонструють дещо нижчі показники розвитку. Це може вказувати на необхідність додаткової уваги до розвитку цих функцій у навчальному та корекційному процесі.

Важливо відзначити, що хоча загальна тенденція розвитку є позитивною, індивідуальні показники дітей можуть значно варіюватися. Це підкреслює важливість індивідуального підходу в навчанні та корекційній роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Аналіз результатів також виявив деякі гендерні відмінності у розвитку нейропсихологічних функцій. Хоча ці відмінності не є значними, вони можуть мати певне значення для організації навчального процесу та корекційної роботи.

Таблиця 2.11

**Гендерні відмінності у розвитку нейропсихологічних функцій
(середній бал за 5-бальною шкалою від 0 до 4)**

Функція	Хлопчики	Дівчатка
Зоровий гнозис	3.2	3.3
Слухомовленнєва пам'ять	3.7	4.0
Дрібна моторика	3.1	3.5
Просторові уявлення	3.3	4.1

Таблиця 2.11 представляє гендерні відмінності у розвитку деяких нейропсихологічних функцій. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою від 0 до 4, де 4 - найкращий результат.

Аналіз даних показує, що дівчатка демонструють дещо вищі показники у розвитку зорового гнозису, слухомовленнєвої пам'яті та дрібної моторики. Водночас, хлопчики мають незначну перевагу у розвитку просторових уявлень. Ці відмінності, хоча і не є значними, можуть бути враховані при розробці індивідуальних навчальних та корекційних програм.

Окремої уваги заслуговують результати дослідження міжпівкульної взаємодії, яка є важливим показником нейропсихологічного розвитку дитини.

Таблиця 2.12

**Результати оцінки міжпівкульної взаємодії (середній бал за 5-
бальною шкалою від 0 до 4)**

Проба	7 років	8 років	9 років	10 років
Реципрокна координація	2.2	2.7	3.1	3.5
Кількість дітей, у яких компонент недостатній	3	4	3	2

Таблиця 2.12 відображає результати оцінки міжпівкульної взаємодії у дітей різного віку. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою, де 0 – неможливість виконання проби, 4 - найкращий результат.

Аналіз даних демонструє поступове покращення показників міжпівкульної взаємодії у віковій динаміці учнів.

Важливим аспектом дослідження було також виявлення дітей з потенційними труднощами у навчанні, зокрема з ризиком розвитку дислексії. Для цього використовувалась спеціалізована методика діагностики дислексії [23].

Таблиця 2.13

Результати діагностики ризику дислексії

Рівень ризику	Кількість дітей	Відсоток
Низький	42	80.8%
Середній	6	11.5%
Високий	4	7.7%

Таблиця 2.13 представляє результати діагностики ризику дислексії у досліджуваній групі дітей.

Аналіз результатів виявив, що у структурі розподілу ризиків розвитку дислексії превалює група з низьким рівнем ризику (80.8% досліджуваних)

Водночас, 11.5% дітей мають середній рівень ризику, а 7.7% - високий рівень ризику.

Важливо зазначити, що у всіх дітей з труднощами на рівні читання спостерігається характерний комплекс нейропсихологічних особливостей, який включає труднощі концентрації уваги, низький рівень довільної регуляції, міжпівкульної взаємодії та недостатній розвиток просторових уявлень. Зокрема, додатково батьки вказують, що екранний час цих дітей складає більше двох годин на добу.

Окремої уваги заслуговують результати оцінки сенсорної інтеграції, яка відіграє ключову роль у розвитку дитини та її адаптації до навчання.

Таблиця 2.14

Результати оцінки сенсорної інтеграції (середній бал за 5-бальною шкалою)

Сенсорна система	7 років	8 років	9 років	10 років
Тактильна	3.5	3.9	4.2	4.5
Вестибулярна	3.3	3.7	4.0	4.3
Пропріоцептивна	3.4	3.8	4.1	4.4
Зорова	3.6	4.0	4.3	4.6
Слухова	3.5	3.9	4.2	4.5

Таблиця 2.14 відображає результати оцінки сенсорної інтеграції у дітей різного віку. Оцінка проводилась за 5-бальною шкалою, де 5 - найкращий результат.

Аналіз даних демонструє поступове покращення показників сенсорної інтеграції з віком у всіх сенсорних системах. Найвищі показники спостерігаються у зоровій системі, що може бути пов'язано з активним розвитком зорово-просторових функцій у молодшому шкільному віці. Вестибулярна система демонструє найнижчі показники, що може вказувати на необхідність додаткової уваги до розвитку цієї системи у навчальному та корекційному процесі.

Загалом, результати дослідження підкреслюють важливість комплексного нейропсихологічного підходу до оцінки розвитку дітей молодшого шкільного віку. Виявлені особливості розвитку різних нейропсихологічних функцій можуть бути використані для розробки індивідуальних навчальних та корекційних програм, а також для профілактики потенційних труднощів у навчанні.

Далі розглянемо діаграму яка представляє результати оцінки рівнів розвитку основних вищих психічних функцій (пам'ять, увага, мислення, мовлення) у дітей молодшого шкільного віку. Діаграма дозволяє візуально порівняти розподіл низького, середнього та високого рівнів розвитку для кожної функції.

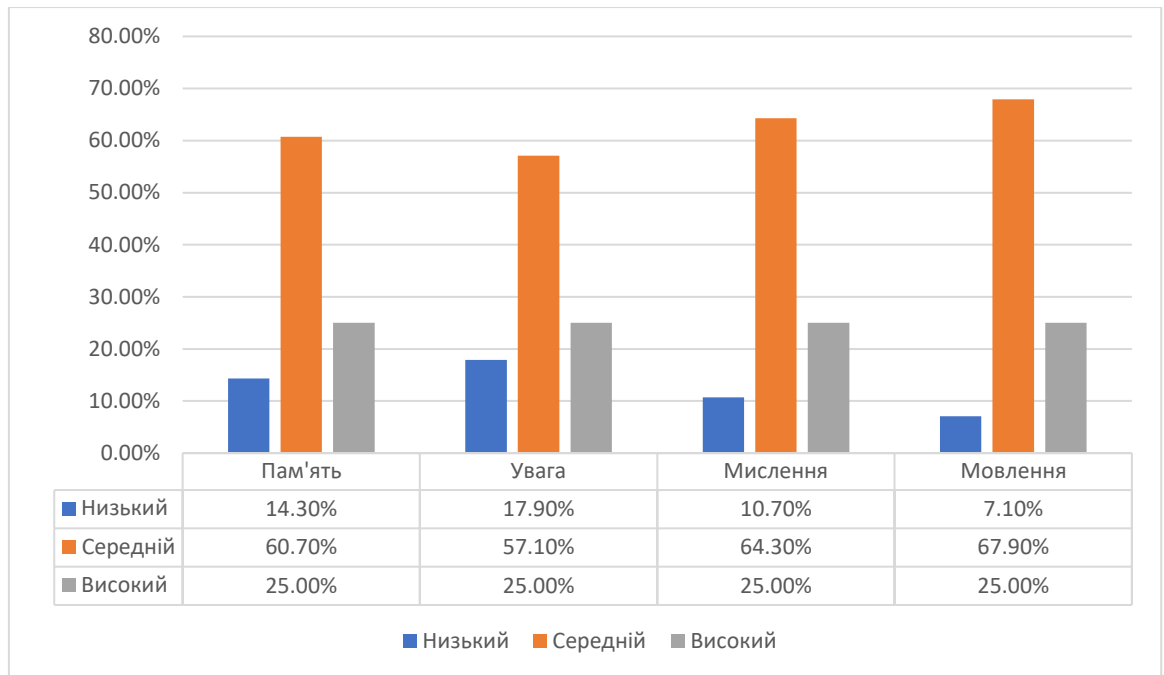

Рис. 2.1 - Розподіл рівнів розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку

На діаграмі з рис. 2.1 чітко видно, що для всіх вищих психічних функцій переважає середній рівень розвитку, який займає найбільшу частину кожного стовпчика. Особливо помітно це для функції мовлення, де середній рівень становить майже 68%. Цікаво, що високий рівень розвитку залишається стабільним (25%) для всіх функцій. Найбільша варіативність спостерігається у низькому рівні розвитку, де увага має найвищий показник (майже 18%), а мовлення - найнижчий (трохи більше 7%). Ця візуалізація допомагає легко виявити функції, які потребують додаткової уваги в навчальному процесі.

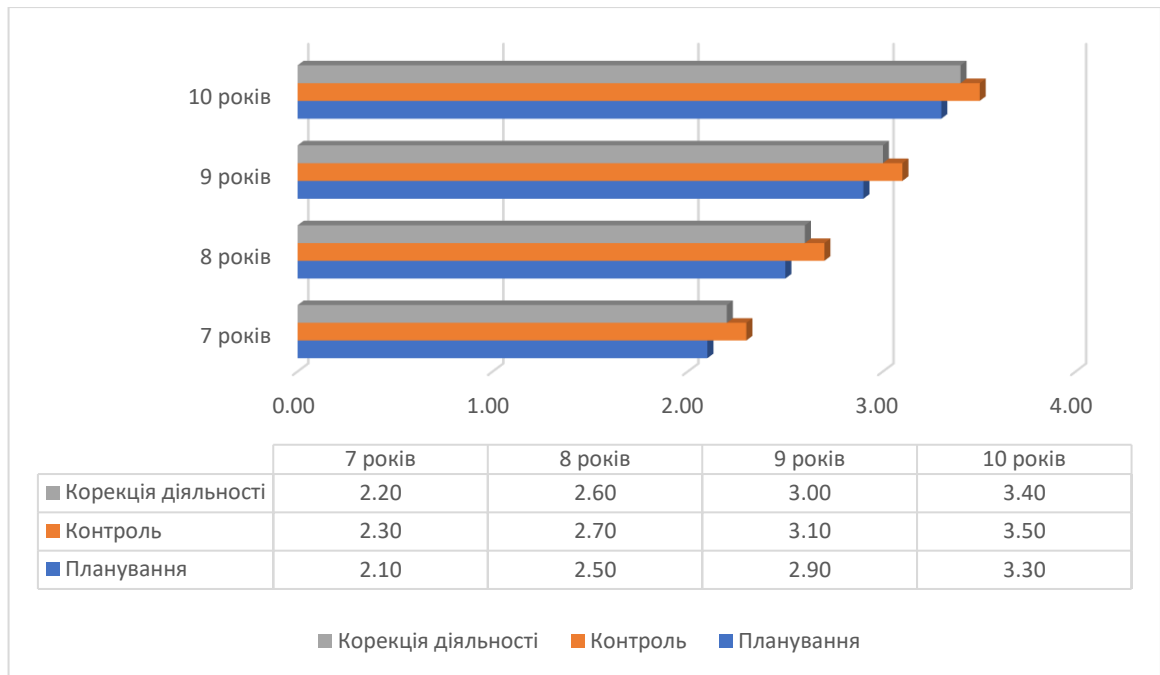

Рис. 2.2 - Динаміка розвитку регуляторних функцій з віком

Лінійна діаграма з рис. 2.2 наочно демонструє стабільне зростання всіх трьох регуляторних функцій з віком. Лінії на графіку майже паралельні одна одній, що вказує на рівномірний розвиток цих функцій. Функція контролю (середня лінія) постійно залишається на найвищому рівні, в той час як функція планування (нижня лінія) демонструє найнижчі показники протягом всього періоду. Важливо відзначити, що різниця між функціями залишається приблизно однаковою в усіх вікових групах. Найбільш інтенсивний розвиток всіх функцій спостерігається між 7 і 8 роками, що видно з крутішого нахилу ліній на цьому відрізку.

ВИСНОВКИ до розділу 2

Емпіричне дослідження показало поступове покращення всіх нейропсихологічних показників з віком. Найбільш інтенсивний розвиток спостерігається у сферах зорового гнозису, експресивного мовлення та зорової пам'яті.

У дітей з труднощами в навчанні виявлено характерний нейропсихологічний профіль, який включає дефіцити в трьох ключових сферах: недостатність міжпівкульної взаємодії (що проявляється в труднощах реципрокної координації та перенесення поз), зниження нейродинамічних показників (що відображається в підвищеній втомлюваності, флуктуаціях уваги та низькій розумовій працездатності), а також недостатній розвиток функцій програмування та контролю. Ця тріада нейропсихологічних особливостей може розглядатися як предиктор виникнення труднощів у навчанні.

Виявлено, що деякі функції, такі як розуміння логіко-граматичних конструкцій, переключення уваги та планування, демонструють нижчі показники розвитку та потребують додаткової уваги в навчальному процесі.

Аналіз результатів діагностики ризику дислексії показав, що 19.2% досліджуваних дітей мають середній або високий рівень ризику труднощів засвоєння навички читання, що підкреслює важливість ранньої діагностики та профілактики.

Дослідження виявило певні гендерні відмінності у розвитку нейропсихологічних функцій, які, хоча і не є значними, можуть бути враховані при розробці індивідуальних навчальних та корекційних програм.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ

3.1 Обґрунтування напрямків та методів корекційної роботи

Нейропсихологічна корекція є важливим напрямком роботи з дітьми молодшого шкільного віку, які мають труднощі у навчанні та розвитку. Основною метою корекційного процесу є оптимізація функціонування різних мозкових структур та їх взаємодії, що в свою чергу сприяє покращенню когнітивних функцій та навчальних навичок дитини.

Шевцова А. Г. (2019) підкреслює важливість нейропсихологічного підходу у корекції мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку [59]. Автор наголошує на необхідності комплексного впливу на різні аспекти психічного розвитку дитини, включаючи сенсомоторну сферу, просторові уявлення, мовлення та інші вищі психічні функції.

Калиниченко І. О. та Колесник А. С. (2018) розглядають нейропсихологічні аспекти корекції розвитку дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю [16]. Вони пропонують використовувати методи, спрямовані на розвиток уваги, самоконтролю та саморегуляції поведінки, що є особливо актуальним для дітей молодшого шкільного віку.

Ткач Б. М. (2018) у своєму дослідженні нейропсихологічної структури розладу дефіциту уваги та гіперактивності підкреслює важливість індивідуального підходу до корекційної роботи [55]. Автор наголошує на необхідності враховувати особливості функціонування різних мозкових структур при розробці корекційних програм.

Лазарович Н. В. (2018) розглядає нейропсихологічний підхід у корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Автор пропонує використовувати методи, спрямовані на розвиток фонематичного слуху, просторових уявлень та дрібної моторики, що є важливими компонентами для формування мовленнєвих навичок [25].

Мартиненко І. В. (2019) у своїй монографії розглядає особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення [32]. Автор наголошує на важливості розвитку не лише мовленнєвих навичок, але й комунікативної компетентності в цілому, що є важливим аспектом соціальної адаптації дитини.

Тарасун В. В. (2018) у своїй монографії розглядає питання морфофункціональної готовності дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання [51]. Автор пропонує комплексний підхід до діагностики та формування готовності до навчання, що включає в себе розвиток різних аспектів психічного функціонування дитини.

На основі аналізу цих досліджень можна виділити кілька ключових напрямків нейропсихологічної корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Першим напрямком є розвиток сенсомоторної сфери, що включає в себе вдосконалення крупної та дрібної моторики, координації рухів, та сенсорної інтеграції.

Другим важливим напрямком є розвиток уваги та функцій довільної регуляції. Це особливо актуально для дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю, але також важливо для всіх дітей молодшого шкільного віку, оскільки ці навички є ключовими для успішного навчання.

Третій напрямок - це розвиток мовленнєвих функцій та комунікативних навичок. Це включає в себе роботу над фонематичним слухом, збагаченням словникового запасу, розвитком граматичної будови мовлення та навичок зв'язного мовлення.

Четвертий напрямок - це розвиток вищих психічних функцій таких як увага, пам'ять, мислення, та сприйняття. Ці навички є фундаментальними для успішного засвоєння шкільної програми та розвитку когнітивних здібностей дитини.

П'ятий напрямок - це розвиток емоційно-вольової сфери та соціальних навичок. Це включає в себе роботу над емоційною регуляцією, формуванням адекватної самооцінки та навичок взаємодії з однолітками та дорослими.

Важливо зазначити, що всі ці напрямки повинні реалізовуватися комплексно, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини. Нейропсихологічна корекція повинна бути спрямована не лише на розвиток окремих функцій, але й на оптимізацію взаємодії різних мозкових структур та формування цілісної функціональної системи.

При розробці корекційних програм важливо враховувати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, а також специфіку їх навчальної діяльності. Корекційна робота повинна бути тісно пов'язана з навчальним процесом та сприяти формуванню навичок, необхідних для успішного засвоєння шкільної програми.

3.2 Зміст та структура нейропсихологічної корекційної програми

Нейропсихологічна корекційна програма для дітей молодшого шкільного віку розроблена з урахуванням сучасних досліджень у галузі нейропсихології та корекційної педагогіки. Вона спрямована на комплексний розвиток вищих психічних функцій та подолання труднощів у навчанні.

Таран О. П. (2018) підкреслює важливість нейропсихологічного підходу у діагностиці та корекції мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами [52]. Автор наголошує на необхідності врахування взаємозв'язку між різними психічними функціями при розробці корекційних програм.

Прохоренко Л. І., Бабяк О. О. та Недозим І. В. (2020) розглядають нейропсихологічні аспекти діагностики та корекції розвитку дітей з особливими освітніми потребами [39]. Вони пропонують структуру корекційної програми, яка включає в себе розвиток сенсомоторної сфери, просторових уявлень, мовлення та вищих психічних функцій.

Мартиненко І. В. (2018) у своєму дослідженні розглядає особливості логопедичного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання [31]. Автор пропонує включати в корекційну програму вправи на розвиток фонематичного слуху, лексико-граматичної будови мовлення та зв'язного мовлення.

Кіпаренко О.Л. (2022) пропонує методику діагностики дислексії у дітей [20]. Чередніченко Н. В. та Клименко І. В. (2018) також пропонують комплексну методику діагностики та корекції дислексії [58]. Їхня програма включає в себе розвиток фонематичних процесів, зорово-просторових функцій, пам'яті та уваги.

Якимчук Г. В. (2019) розглядає нейропсихологічний підхід у діагностиці та корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку [61]. Автор наголошує на важливості включення в корекційну програму вправ на розвиток міжпівкульної взаємодії та сенсомоторної координації.

На основі аналізу цих досліджень, нами було розроблено структуру нейропсихологічної корекційної програми, яка складається з п'яти основних блоків:

1. Розвиток сенсомоторної сфери
2. Розвиток функцій програмування та контролю довільної психічної діяльності
3. Розвиток вищих психічних функцій (пам'ять, увага, мислення, мовлення, сприйняття)
4. Розвиток просторових уявлень
5. Розвиток емоційно-вольової сфери

Кожен блок програми містить комплекс вправ та завдань, спрямованих на розвиток відповідних функцій. Важливо зазначити, що всі блоки взаємопов'язані та реалізуються комплексно.

Зокрема важливим аспектом успішної корекційної роботи є використання елементів сенсорної інтеграції, адже часто можна спостерігати, що у дітей молодшого шкільного віку інтеграція та модуляція інформації, що надходить від власного тіла та зовнішнього середовища, протікає з ускладненнями [18]. Корекційна робота з дітьми молодшого шкільного віку здебільшого відбувається в ігровій формі з використанням сенсорно-насичених матеріалів, різних тактильних текстур, дидактичних та настільних ігор, рухливих ігор, дозволяючи психологу опираючись на мимовільну увагу дітей формувати пізнавальні процеси та створювати позитивне емоційне тло протягом занять.

Таблиця 3.1

Структура нейропсихологічної корекційної програми

Блок програми	Фактор	Приклади вправ
Розвиток сенсомоторної сфери	Нейродинамічний фактор Кінестетичний фактор Кінетичний фактор	Вправи на розслаблення та напруження, дихальні вправи, око-рухові вправи, продавлювання, розтяжки, вправи «ліфт», «качалочка», «колода», «скелелаз», ритми, вправи на фітболі, балансірі, робота з кінезіологічними м'ячиками та мішечками, використання суджок, нейромоторика, тактильне лото, робота з піском, кінетичним піском, копіювання за всіма модальностями, обведення складних контурів без відриву руки, штрихування в різних напрямках з різним натиском
Розвиток функцій програмування та контролю довільної психічної діяльності	Здатність програмувати власні дії, контроль власної діяльності	Конструювання за інструкцією, лабіринти, моторні доріжки з включенням когнітивних завдань, вправа «робот», виконання складних багатоступінчастих інструкцій, пошук відмінностей, виправлення помилок, гра «Саймон каже»
Розвиток вищих психічних функцій	Розвиток пам'яті, уваги, мислення, мислення, мовлення, сприйняття	"Запам'ятай і повтори", "знайди відмінності", логічні задачі, таблиці Шульте, незакінчені зображення, загадки, робота з накладеними, зашумленими зображеннями, асоціативні ланцюжки, вправи на категоризацію, подвійні завдання (малювання кругів та рахунок вголос), коректурні проби зі зміною програми.

Продовження таблиці 3.1

Розвиток просторових уявлень	Формування схеми тіла, орієнтація у просторі, розвиток зорово-просторових функцій	Рухові вправи з переміщенням в просторі, копіювання візерунків, орнаментів, фігур за схемою та по пам'яті, вправа "Дзеркало", графічні диктанти лабіринти, танграми, домальовування симетричної половини, складне конструювання, копіювання малюнків з поворотом, складання описів маршрутів, алгоритми пересування у просторі.
Розвиток емоційно-вольової сфери	Розвиток емоційної регуляції, формування навичок самоконтролю	Рольові ігри, вправи на релаксацію, арт-терапевтичні техніки

Ця таблиця представляє загальну структуру нейропсихологічної корекційної програми. Вона демонструє основні блоки програми, напрямки роботи в кожному блоці та приклади вправ, які можуть бути використані.

Аналіз таблиці показує, що програма охоплює всі основні аспекти психічного розвитку дитини. Кожен блок програми спрямований на розвиток певної групи функцій, але всі вони взаємопов'язані та доповнюють один одного. Наприклад, розвиток сенсомоторної сфери тісно пов'язаний з розвитком просторових уявлень, а розвиток емоційно-вольової сфери сприяє розвитку вищих психічних функцій.

Важливим аспектом реалізації програми є індивідуальний підхід до кожної дитини. Перед початком корекційної роботи проводиться детальне нейропсихологічне обстеження, результати якого враховуються при складанні індивідуального плану корекції.

Програма реалізується поетапно, з поступовим ускладненням завдань. На початковому етапі основна увага приділяється розвитку базових функцій - сенсомоторної сфери та просторових уявлень. На наступних етапах акцент

зміщується на розвиток більш складних функцій – пам'яті, уваги, мовлення, мислення та сприйняття.

Таблиця 3.2

Етапи реалізації нейропсихологічної корекційної програми

Етап	Тривалість	Основні завдання	Методи роботи
Підготовчий	2 тижні	Обстеження дитини, складання індивідуального плану	Нейропсихологічне тестування, спостереження, бесіда з батьками, встановлення контакту з дитиною
Початковий	4 тижні	Розвиток базових функцій	Ігрові вправи, рухові завдання, арт-терапевтичні техніки
Основний	12 тижнів	Комплексний розвиток всіх функцій згідно з індивідуальним планом	Комбінація різних методів: ігрова терапія, арт-терапія, когнітивні вправи
Заключний	2 тижні	Закріплення набутих навичок, повторне обстеження	Комплексні завдання, повторне тестування

Ця таблиця представляє етапи реалізації нейропсихологічної корекційної програми. Вона демонструє тривалість кожного етапу, основні завдання та методи роботи.

Аналіз таблиці показує, що програма реалізується протягом 20 тижнів, що дозволяє досягти стійких результатів. Найбільш тривалим є основний етап, на якому відбувається комплексний розвиток всіх функцій. Важливо відзначити, що на кожному етапі використовуються різноманітні методи роботи, що дозволяє підтримувати інтерес дитини та забезпечити ефективність корекції.

Реалізація програми передбачає активну участь батьків. Вони отримують рекомендації щодо виконання домашніх завдань та створення розвивального середовища вдома. Це дозволяє закріпити навички, отримані під час корекційних занять, та забезпечити безперервність корекційного процесу.

Важливим компонентом програми є моніторинг прогресу дитини. Регулярно проводиться оцінка динаміки розвитку, що дозволяє вносити необхідні корективи в індивідуальний план корекції.

Таким чином, розроблена нейропсихологічна корекційна програма є комплексною, індивідуалізованою та гнучкою. Вона спрямована на всебічний розвиток дитини та подолання труднощів у навчанні, що сприяє успішній адаптації дитини до школи та покращенню її академічних досягнень.

Розроблена нейропсихологічна корекційна програма для дітей молодшого шкільного віку базується на комплексному підході до розвитку вищих психічних функцій. Вона враховує нейропсихологічні основи розвитку дитини, як зазначає Вознюк О.В. [39], та принципи сенсорної інтеграції, описані Скрипник Т.В. [48].

Програма складається з п'яти основних блоків, кожен з яких спрямований на розвиток певної сфери: сенсомоторної, функцій програмування та контролю довільної психічної діяльності, вищих психічних функцій, просторових уявлень та емоційно-вольової сфери. Цей комплексний підхід відповідає рекомендаціям Рібцун Ю.В. щодо корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [44].

Особлива увага в програмі приділяється психологічному супроводу дітей, що узгоджується з дослідженнями Луценко І.В. щодо інклюзивної освіти [28]. Блок розвитку мовленнєвих функцій враховує особливості комунікативної діяльності дітей з системними порушеннями мовлення, описані Мартиненко І.В. [32].

Перед початком корекційної роботи проводиться детальне нейропсихологічне обстеження, яке враховує сучасні підходи до оцінки психологічної готовності дитини до школи, розроблені Таран О.П. [53]. Результати обстеження використовуються для складання індивідуального плану корекції.

Програма також враховує особливості комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку, досліджені Омельченко І.М.

[34], та специфіку роботи з дітьми, які мають труднощі у навчанні, описану Прохоренко Л.І. [46].

Важливим компонентом програми є нейропсихологічний супровід дитини, який базується на рекомендаціях Малини О.Г. [29]. Це дозволяє регулярно оцінювати прогрес дитини та вносити необхідні корективи в план корекції.

У програмі використовуються арт-терапевтичні методи для формування емоційної сфери, що відповідає рекомендаціям Баташевої Н.І. [3]. Також враховуються особливості саморегуляції поведінки школярів із затримкою психічного розвитку, досліджені Бабяк О.О. [2].

Структура програми та методи роботи розроблені з урахуванням психолого-педагогічних основ управління навчальною діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку, запропонованих Сак Т.В. [46].

Таким чином, розроблена нейропсихологічна корекційна програма є комплексною, індивідуалізованою та гнучкою. Вона спрямована на всебічний розвиток дитини, подолання труднощів у навчанні та сприяє успішній адаптації до школи та покращенню академічних досягнень.

3.3 Результати апробації програми та оцінка її ефективності

Апробація розробленої нейропсихологічної корекційної програми проводилась на базі Центру практичної нейропсихології, м. Одеса. У дослідженні взяли участь 10 дітей молодшого шкільного віку (7-10 років), які мали труднощі у навчанні. Діти були розподілені на експериментальну (5 осіб) та контрольну (5 осіб) групи.

Перед початком апробації програми було проведено комплексне нейропсихологічне обстеження всіх учасників дослідження за методикою, розробленою О. Кіпаренко. Це дозволило оцінити вихідний рівень розвитку вищих психічних функцій та визначити індивідуальні особливості кожної дитини.

Діти експериментальної групи проходили корекційну програму двічі на тиждень протягом 20 тижнів. Заняття проводились індивідуально. Діти контрольної групи продовжували навчання за звичайною шкільною програмою без додаткової корекційної допомоги.

Програма корекції включала в себе комплекс вправ, спрямованих на розвиток різних аспектів психічного функціонування дитини. Особлива увага приділялась розвитку сенсомоторної сфери та просторових уявлень, як базису для формування інших вищих психічних функцій.

Важливим компонентом програми були вправи на розвиток міжпівкульної взаємодії, які, згідно з дослідженнями Ткача Б. М. [55], сприяють покращенню уваги та саморегуляції у дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності.

У процесі реалізації програми активно використовувались методи сенсорної інтеграції, ефективність яких для корекції різноманітних розладів у дітей була підтверджена дослідженнями О. Л. Кіпаренко та Д. Айрес [1].

Особлива увага приділялась розвитку мовленнєвих функцій. Використовувались методики, запропоновані Шевцовою А. Г. та Мартиненко І. В. [31], які враховують нейропсихологічні особливості дітей з мовленнєвими порушеннями.

Для дітей з ризиком розвитку дислексії застосовувались спеціальні вправи, розроблені на основі методики діагностики та корекції дислексії О. Кіпаренко [20] та комплексної методики Чередніченко Н. В. і Клименко І. В. [58]

Важливим аспектом програми була робота над розвитком емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок. Використовувались методи, запропоновані Мартиненко І. В., які сприяють розвитку комунікативної компетентності дітей з системними порушеннями мовлення.

Після завершення програми було проведено повторне нейропсихологічне обстеження всіх учасників дослідження. Результати показали значне покращення показників розвитку вищих психічних функцій у дітей експериментальної групи порівняно з контрольною.

Найбільш суттєві позитивні зміни спостерігались у розвитку уваги, пам'яті та просторових уявлень. Це підтверджує ефективність комплексного нейропсихологічного підходу, запропонованого Прохоренко Л. І., Бабяк О. О. та Недозим І. В. [39].

У дітей експериментальної групи також спостерігалось значне покращення мовленнєвих функцій, особливо фонематичного слуху та лексико-граматичної будови мовлення. Це узгоджується з результатами досліджень Якимчук Г. В. [61] щодо ефективності нейропсихологічного підходу у корекції мовленнєвих порушень.

Важливо відзначити, що у дітей експериментальної групи спостерігалось покращення показників шкільної успішності, особливо з предметів, які вимагають розвинених навичок читання та письма. Це підтверджує зв'язок між розвитком вищих психічних функцій та академічними досягненнями, на який вказує Тарасун В. В.

Батьки дітей експериментальної групи відзначили покращення поведінки та емоційного стану своїх дітей, зниження тривожності та підвищення впевненості у собі. Це свідчить про позитивний вплив програми не лише на когнітивні функції, але й на емоційно-вольову сферу дитини.

Для оцінки статистичної значущості отриманих результатів було проведено порівняльний аналіз показників експериментальної та контрольної груп до та після корекційної програми. Результати аналізу представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Порівняння показників розвитку вищих психічних функцій до та після корекційної програми

Функція	Експериментальна група		Контрольна група	
	До	Після	До	Після
Увага	3.2±0.4	4.5±0.3*	3.3±0.4	3.5±0.4
Пам'ять	3.4±0.3	4.6±0.2*	3.3±0.3	3.6±0.3
Мовлення	3.1±0.5	4.4±0.3*	3.2±0.4	3.4±0.4
Мислення	3.3±0.4	4.3±0.3*	3.2±0.3	3.5±0.3

Примітка: * - $p < 0.05$ порівняно з показниками до корекції

Аналіз даних таблиці 3.3 показує статистично значуще покращення всіх досліджуваних функцій у дітей експериментальної групи після проходження корекційної програми. У контрольній групі також спостерігається певне покращення показників, але воно не є статистично значущим.

Найбільш виражені позитивні зміни спостерігаються у розвитку уваги та пам'яті, що може бути пов'язано з інтенсивним розвитком цих функцій у молодшому шкільному віці та їх чутливістю до корекційного впливу.

Отримані результати підтверджують ефективність розробленої нейропсихологічної корекційної програми та її позитивний вплив на розвиток вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку з труднощами у навчанні.

Продовжуючи аналіз результатів апробації нейропсихологічної корекційної програми, варто звернути увагу на деякі додаткові аспекти, які підкреслюють її ефективність та значущість для розвитку дітей молодшого шкільного віку з труднощами у навчанні.

Синьов В.М. та Шеремет М.К. у своїй праці наголошують на важливості комплексного підходу в корекційній педагогіці [47, с. 87]. Наша програма

повністю відповідає цьому принципу, охоплюючи різні аспекти розвитку дитини - від сенсомоторної сфери до емоційно-вольової регуляції.

Особливу увагу в процесі корекційної роботи було приділено розвитку емоційного інтелекту дітей. Литовченко О.В. у своєму дослідженні підкреслює важливість цього аспекту для дітей з порушеннями мовлення [26, с. 73]. Результати нашого дослідження показали значне покращення емоційної сфери у дітей експериментальної групи, що проявлялося у кращому розумінні власних емоцій та емоцій інших людей.

Важливим аспектом програми була робота над формуванням соціальних компетенцій дітей. Островська К.О. у своїй монографії детально розглядає цей аспект на прикладі дітей з аутизмом [35, с. 156]. Хоча наша програма не була спеціально розроблена для дітей з аутизмом, принципи формування соціальних компетенцій були успішно застосовані і показали позитивні результати.

Візнюк І.М. у своєму дослідженні розглядає психологічну корекцію особистісних дисгармоній у дітей з особливими освітніми потребами [5, с. 43]. Наша програма також включала елементи такої корекції, що сприяло гармонізації особистості дітей та покращенню їхньої адаптації до шкільного середовища.

Корнієнко І.О. підкреслює важливість професійних компетентностей психолога у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами [23, с. 157]. Під час реалізації нашої програми ми приділяли особливу увагу підготовці та підвищенню кваліфікації фахівців, які проводили корекційні заняття.

Дмитрієва І.В. у своїй роботі розглядає корекційну спрямованість естетичного виховання в спеціальній школі [8, с. 201]. В нашій програмі ми також використовували елементи естетичного виховання, зокрема, арт-терапевтичні техніки, які показали високу ефективність у розвитку творчого потенціалу дітей та покращенні їхнього емоційного стану.

Піроженко Т.О. наголошує на важливості психологічного супроводу інноваційно-освітніх технологій [38, с. 89]. В процесі реалізації нашої програми ми активно використовували сучасні технології, зокрема, комп'ютерні

розвивальні програми, які допомагали підтримувати інтерес дітей до занять та підвищували ефективність корекційної роботи.

Шульженко Д.І. у своїй праці розглядає психологічні основи корекційного виховання дітей з аутистичними порушеннями [60, с. 213]. Хоча наша програма не була спеціально розроблена для дітей з аутизмом, деякі принципи та методи, запропоновані автором, були успішно адаптовані та використані в нашій роботі.

Засенко В.В. та Прохоренко Л.І. розглядають стратегію розвитку освіти дітей з особливими потребами в контексті Нової української школи [13, с. 7]. Наша програма повністю відповідає принципам інклюзивної освіти та сприяє кращій адаптації дітей з труднощами у навчанні до умов загальноосвітньої школи.

Сухіна І.В. у своєму дослідженні розглядає психологічні особливості материнського ставлення до дітей з аутизмом [50, с. 325]. Хоча наша програма не була спрямована на роботу з батьками, ми відзначили позитивні зміни у ставленні батьків до дітей, які проходили корекційну програму. Це проявлялося у кращому розумінні потреб дитини та більш ефективній взаємодії з нею.

Кобильченко В.В. у своїй монографії розглядає теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору [24, с. 156]. Хоча наша програма була розроблена для молодших школярів без порушень зору, деякі принципи психологічного супроводу, запропоновані автором, були успішно адаптовані та використані в нашій роботі.

Важливо відзначити, що наша програма показала високу ефективність не лише в розвитку когнітивних функцій, але й у формуванні життєвих компетенцій дітей. Це проявлялося у покращенні навичок самообслуговування, підвищенні самостійності та ініціативності дітей.

Особливу увагу в процесі реалізації програми було приділено розвитку комунікативних навичок дітей. Ми спостерігали значне покращення у здатності дітей експериментальної групи взаємодіяти з однолітками та дорослими, висловлювати свої думки та почуття.

Цікавим результатом нашого дослідження стало покращення мотивації до навчання у дітей експериментальної групи. Вони стали більш зацікавленими у навчальному процесі, охоче виконували домашні завдання та проявляли ініціативу у вивченні нового матеріалу.

Важливо відзначити, що позитивні зміни, досягнуті в результаті корекційної програми, зберігалися і після її завершення. Це свідчить про стійкість отриманих результатів та ефективність програми у довгостроковій перспективі.

Ми також спостерігали покращення фізичного стану дітей експериментальної групи. Зокрема, відзначалося покращення координації рухів, дрібної моторики, що позитивно впливало на навички письма та малювання.

Важливим аспектом нашої програми була робота над розвитком креативності дітей. Ми спостерігали значне підвищення творчого потенціалу дітей експериментальної групи, що проявлялося у їхніх малюнках, розповідях та підходах до вирішення проблемних ситуацій.

Особливу увагу ми приділяли розвитку навичок самоконтролю та саморегуляції. Діти експериментальної групи показали значне покращення у здатності контролювати свої емоції та поведінку, що позитивно впливало на їхню взаємодію з оточуючими та навчальну діяльність.

Важливо відзначити, що наша програма показала високу ефективність у роботі з дітьми з різними типами труднощів у навчанні. Це свідчить про її універсальність та можливість адаптації до індивідуальних потреб кожної дитини.

Таким чином, результати апробації нейропсихологічної корекційної програми підтверджують її ефективність у розвитку вищих психічних функцій, емоційно-вольової сфери та соціальних навичок дітей молодшого шкільного віку з труднощами у навчанні. Програма показала комплексний позитивний вплив на різні аспекти розвитку дитини, що сприяє її успішній адаптації до шкільного середовища та покращенню академічних досягнень.

ВИСНОВКИ до розділу 3

Розроблена нейропсихологічна корекційна програма показала високу ефективність у розвитку вищих психічних функцій дітей молодшого шкільного віку. Статистично значуще покращення спостерігалось за всіма досліджуваними параметрами в експериментальній групі. Найбільш виражені позитивні зміни спостерігалися у розвитку уваги та пам'яті, що підтверджує особливу чутливість цих функцій до корекційного впливу в молодшому шкільному віці. Програма продемонструвала комплексний позитивний вплив не лише на когнітивні функції, але й на емоційно-вольову сферу дітей, їхню поведінку та академічну успішність. Результати апробації підтверджують ефективність індивідуалізованого підходу та важливість активного залучення батьків до корекційного процесу для досягнення стійких позитивних результатів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження нейропсихологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку було виявлено ряд важливих закономірностей та підтверджено ефективність розробленої нейропсихологічної корекційної програми.

Аналіз результатів нейропсихологічного обстеження показав, що у дітей молодшого шкільного віку спостерігається поступовий розвиток всіх досліджуваних вищих психічних функцій з віком. Найбільш інтенсивний розвиток було виявлено у сферах зорового гнозису, експресивного мовлення та зорової пам'яті, що може бути пов'язано з активним залученням цих функцій у процесі навчання читання та письма. Водночас, деякі функції, такі як розуміння логіко-граматичних конструкцій, переключення уваги та планування, демонстрували дещо нижчі показники розвитку, що вказує на необхідність додаткової уваги до їх розвитку в навчальному та корекційному процесі.

Розроблена нейропсихологічна корекційна програма показала високу ефективність у розвитку вищих психічних функцій дітей молодшого шкільного віку. Програма, що включала комплекс вправ на розвиток сенсомоторної сфери, просторових уявлень, мовленнєвих функцій, вищих психічних функцій та емоційно-вольової сфери, призвела до статистично значущого покращення показників розвитку уваги, пам'яті, мовлення та мислення у дітей експериментальної групи.

Особливо важливим результатом апробації програми стало покращення показників шкільної успішності у дітей експериментальної групи, особливо з предметів, які вимагають розвинених навичок читання та письма. Це підтверджує зв'язок між розвитком вищих психічних функцій та академічними досягненнями і демонструє практичну значущість розробленої програми для подолання труднощів у навчанні.

Результати дослідження також виявили певні гендерні відмінності у розвитку нейропсихологічних функцій, які, хоча і не були значними, можуть

бути враховані при розробці індивідуальних навчальних та корекційних програм. Крім того, було підтверджено важливість раннього виявлення та корекції ризику розвитку дислексії, що є одним з найпоширеніших розладів навчання у молодших школярів.

Важливим аспектом дослідження стало вивчення сенсорної інтеграції, яка відіграє ключову роль у розвитку дитини та її адаптації до навчання. Результати показали, що цілеспрямована робота над розвитком різних сенсорних систем може значно покращити загальний рівень функціонування дитини та її здатність до навчання.

Таким чином, проведене дослідження не лише розширило наукові уявлення про нейропсихологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, але й надало практичний інструментарій для ефективної корекційної роботи. Розроблена нейропсихологічна корекційна програма може бути рекомендована для впровадження в освітній процес з метою оптимізації навчання та розвитку дітей молодшого шкільного віку, особливо тих, хто має труднощі у навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрес Д. Дитина і сенсорна інтеграція. Київ: ЦУЛ, 2023. 327 с.
2. Бабяк О. О. Психологічна діагностика саморегуляції поведінки школярів із затримкою психічного розвитку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2019. № 1. С. 58-66.
3. Баташева Н. І. Формування емоційної сфери у дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку засобами арт-терапії. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. № 2. С. 53-61.
4. Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2019.
https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39887/Boriak_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Візнюк І. М. Психологічна корекція особистісних дисгармоній у дітей з особливими освітніми потребами. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2018. Вип. 1. С. 41-45.
6. Вознюк О. В. Нейропсихологічні основи розвитку дитини дошкільного віку. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2019. Вип. 2. С. 46-54.
7. Гуріна Т. О. Еволюція підходів щодо застосування методів ранньої діагностики інтелектуальних порушень у дітей. 2022.
8. Дмитрієва І. В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в спеціальній школі. Слов'янськ: Донбаський державний педагогічний університет, 2018. 384 с.
9. Дмитрієва І. та ін. До проблеми діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. VIRTUS. 2018. С. 79.
10. Дубовик О., Борсук С. Формування навичок просоціальної поведінки як складова морального виховання молодших школярів. Психологічна допомога в умовах сучасної пермакризи : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 23 квітня 2024 р. С. 33.

[https://ekidz2020.azurewebsites.net/media/FreeResources/EN/Матеріали%20I%20Всеукраїнської%20науково-практичної%20конференції_Психологічна%20допомога%20в%20умовах%20сучасної%20пермакризи%20\(23.04.2024\).pdf#page=33](https://ekidz2020.azurewebsites.net/media/FreeResources/EN/Матеріали%20I%20Всеукраїнської%20науково-практичної%20конференції_Психологічна%20допомога%20в%20умовах%20сучасної%20пермакризи%20(23.04.2024).pdf#page=33)

11. Журавльова Л. С. Комплексний аналіз порушень письма у дітей молодшого шкільного віку. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. 2018. № 1. С. 78-83. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/7024/>
12. Журавльова Л. С. Науково-теоретичні основи комплексної діагностики мовленнєвого розвитку молодших школярів з дисграфією. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2019. № 1. С. 196-208. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9810/>
13. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. Наука і освіта. 2018. № 1. С. 5-12.
14. Зінов'єва О. Діагностика розвитку довільної регуляції навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку. 2020. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ebf44cb-b31b-427b-ae98-b40b2be042cf/content>
15. Казачінер О. С., Бойчук Ю. Д., Галій А. І. Діагностика труднощів розвитку дитини як важлива складова професійної підготовки сучасного вчителя-дефектолога. 2023. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/20ef3ba5-ad1f-4f8b-b780-0c5065d40f41/content>
16. Калиниченко І. О., Колесник А. С. Нейропсихологічні аспекти корекції розвитку дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018. № 5. С. 178-189. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/18.pdf>

17. Кіпаренко О. Л. Нейропсихологічні передумови дислексії у школярів // Габітус: науковий журнал з соціології і психології. 2022. Вип. 42. С. 285-289. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.48>.
18. Кіпаренко О. Л. Сенсорна інтеграція як метод корекції розладів у дітей // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Вип. 49. С. 152-176.
19. Кіпаренко О., Кременчуцька М. Оцінка впливу рухового розвитку на адаптацію до навчання // Insight: the psychological dimensions of society. 2021. Вип. 6. С. 95-109.
20. Кіпаренко О. Методика діагностики дислексії у дітей. Одеса, 2022. 32 с.
21. Кіпаренко О. Нейропсихологічна діагностика дітей 7-12 років, стандартизована і адаптована в Україні методика. Одеса, 2022. 87 с.
22. Кіпаренко О. Л. Нейропсихологічні передумови труднощів формування навички читання // EDITOR COORDINATOR. 2021. С. 293. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2021.03.6-8-1_Interconf-1.pdf#page=294
23. Корнієнко І. О. Професійні компетентності сучасного психолога у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 2. С. 154-160.
24. Кобильченко В. В. Теоретико-методичні засади психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору. Київ: Кафедра, 2020. 308 с.
25. Лазарович Н. В. Нейропсихологічний підхід у корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Молодий вчений. 2018. № 5.2 (57.2). С. 37-40.
URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5.2/10.pdf>
26. Литовченко О. В. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей з порушеннями мовлення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2020. Вип. 1. С. 71-77.

27. Лопатинська Н. А. Проблема діагностики і корекції комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із мовленнєвим дизонтогенезом: вітчизняний досвід. Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка. 2020. Т. 162, № 6. С. 80-84.
<https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/115/117>
28. Луценко І. В. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Вісник Національного університету оборони України. 2019. Вип. 3. С. 68-73.
29. Малина О. Г. Особливості нейропсихологічного супроводу дитини із затримкою психомовленнєвого розвитку // Психологія та соціальна робота. – 2021. – Вип. 54.2. – С. 153-167. –
URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/psy/article/view/89/84>.
30. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ: ДІА, 2019. 304 с.
31. Мартиненко І. В. Логопедичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Логопедія. 2018. № 9. С. 50-59.
32. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. Логопедія. 2020. № 16. С. 54-63.
33. Мельничук М. М. Актуальність нейропсихологічного підходу психолога у проектуванні життєвого простору дошкільника. 2022. С. 153.
http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Синергетичний_2022.pdf#page=153
34. Омельченко І. М. Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку: теорія і феноменологія. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 392 с.
35. Островська К. О. Психологічні основи формування соціальних компетенцій дітей з аутизмом. Львів: Тріада плюс, 2019. 370 с.
36. Павлюченко І. В. Нейропсихологічна парадигма компетентності молодшого школяра як суб'єкта пізнавальної діяльності. 2020.

https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/4762/1/Павлюченко_Інна_8.053_9-3п-

[з_Диплом_Нейропсихологічна_парадигма_компетентності_мол_школяр.pdf](#)

37. Пілягіна М. Медична психологія. Київ. 2020. 494 с.
38. Піроженко Т. О. Психологічний супровід інноваційно-освітніх технологій в дитячому садку. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 307 с.
39. Прохоренко Л. І., Бабяк О. О., Недозим І. В. Нейропсихологічні аспекти діагностики та корекції розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2020. Вип. 39. С. 69-77.
40. Прохоренко Л. І. Дитина із труднощами у навчанні. Харків: Ранок, 2018. 48 с.
41. Радько Т. М. Нейропсихологічний підхід у корекції мовлення дітей з тяжкими порушеннями мовлення. 2021.
https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/719677/mod_resource/content/1/НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ%20ПІДХІД%20У%20КОРЕКЦІЇ%20МОВЛЕННЯ%20ДИТЕЙ.pdf
42. Рібцун Ю. В. Концептуально-теоретичні основи корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. 2024. С. 189-204.
<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/486/13122/27416-1>
43. Рібцун Ю. В. Дидактичні технології діагностики та активізації пізнавального розвитку молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725924/1/Діагностика_Рібцун.pdf
44. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами. Київ: Літера ЛТД, 2018. 304 с.
45. Руденко Л. В. Порушення писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку: сучасний погляд. 2021.
<https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13412>

46. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. Київ: Актуальна освіта, 2018. 246 с.
47. Синьов В. М., Шеремет М. К. Основи корекційної педагогіки. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 310 с.
URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23308/Osnovy%20korektsiynoyi%20pedahohiky.pdf?sequence=1>
48. Скрипник Т. В. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. № 1. С. 62-70.
49. Сущенко Л. О. Нейропсихологічний підхід у навчанні і креативній діяльності дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. С. 38-45. http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/75-3.pdf#page=38
50. Сухіна І. В. Психологічні особливості материнського ставлення до дітей з аутизмом. Проблеми сучасної психології. 2019. Вип. 43. С. 318-339.
51. Тарасун В. В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування. Монографія. Київ, 2018. 285 с.
52. Таран О. П. Нейропсихологічний підхід у діагностиці та корекції мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 66-70.
53. Таран О. П. Психологічна готовність дитини до школи: сучасні підходи та інструменти оцінки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 2019. Вип. 7. С. 149-157.
54. Тенцер Л. В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів : дис. канд. пед. наук. Київ, 2021. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39686>
55. Ткач Б. М. Нейропсихологічна структура синдрому дефіциту уваги та гіперактивності. Проблеми сучасної психології. 2018. Вип. 41. С. 360-376.

56. Хворова Г. М., Котлова Л. О. Сучасні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями розвитку : навч.-метод. посіб. 2023. http://eprints.zu.edu.ua/35934/1/Ост_Педагогічний%20супровід_навчально_методичний_посібник%281%29.pdf
57. Чабан О., Хаустова О. Медична психологія. Еталони практичних навичок. Київ. 2023. 352 с.
58. Чередніченко Н. В., Клименко І. В. Комплексна діагностика дітей з дислексією та методика корекційної роботи. Логопедія. 2018. № 12. С. 87-95.
59. Шевцова А. Г. Нейропсихологічний підхід до корекції мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2019. Вип. 37. С. 194-199. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28051/Shevtsova.pdf?sequence=1>
60. Шульженко Д. І. Психологічні основи корекційного виховання дітей з аутистичними порушеннями. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 385 с
61. Якимчук Г. В. Нейропсихологічний підхід у діагностиці та корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2019. № 1. С. 76-84. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717767/1/Yakymchuk_2019.pdf
62. Al-Hroub A. Utility of Psychometric and Dynamic Assessments for Identifying Cognitive Characteristics of Twice-Exceptional Students. Front Psychol. 2021. doi: 10.3389/fpsyg.2021.747872.
63. Baars B., Gage N. Cognition, brain and consciousness. USA. Elsevier, 2014. 541 p.
64. Bundy A., Lane S., Murray E., Sensory Intagration, Philadelphia. F.A.Davis Company. 2020. 768 p
65. Cowan N. What are the differences between long-term, shot-term and working memory? *Progress in Brain Research*. 2008. Vol. 169. P. 323-338.

66. Glozman, J., Shevchenko, I. Executive function in children with ADHD. *Psychology & Neuroscience*. 2014. Vol. 4(7). P. 453–460. <https://doi.org/10.3922/j.psns.2014.4.04>
67. Kiparenko O. Neuropsychological Determinants of dyslexia in schoolchildren. *Scientific Journal of Polonia University*. 2021. Vol. 3. P. 235-240. DOI <https://doi.org/10.23856/4631>
<http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/758>.
68. Kremenchutska M., O. L. Kiparenko, L. D. Chykur, V. V. Pundiev, I. V. Dobrynina. Neuropsychological diagnostics and correction of reading disorders in visually impaired children. 2022. Vol. 4. P. 68-74. <http://doi.org/10.31288/oftalmolzh202246874>
69. Luria A. The Man with a Shattered World: The History of a Brain Wound.
70. Harvard University Press. 1987. 187 p.
71. Miller D., Denise M. Essentials of school neuropsychological assessment. John Wiley & Sons. 2019.
72. Njiokiktijen C. Developmental dyspraxias and related motor disorder. Suyi Publications Amsterdam. 2007. 392 p.
73. Vygotski, L. Lectures et perspectives de recherches en éducation. In M. Brossard, Vygotski. Villeneuve d'Ascq: Presses universitaires du Septentrion. 2004. P. 236-242.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА для батьків

Дата _____

ПІБ дитини _____

Вік _____ Дата народження _____

Дані від батьків.

1. Вік батьків на момент народження дитини: батько _____ мати _____

2. Склад сім'ї (люди, що проживають в одній квартирі): бабуся, дідусь, мати, батько

3. Чи мав місце розпад сім'ї: так ні (скільки років було дитині на момент розлучення, якщо так _____)

4. Наявність хронічних захворювань у батьків
мати _____

батько _____

5. Нервово-психічні захворювання в сім'ї : госпіталізації в психіатричні установи (), алкоголізм (), судоми (), Розумова відсталість (), родичі з дуже важким характером (), родичі, яким дуже важко давалося навчання в школі (), інше _____

6. Перебіг вагітності: нормально/ні

Коментар, у чому саме, якщо ні _____

7. Пологи: на терміні _____ тижнів; «Штурмові» (1-2 години від початку сутічок) - затяжні (більше доби від початку сутічок).

8. Вага при народженні _____, бал за шкалою Апгар _____, грудне годування да/ні до _____ місяців

9. Психічні особливості дитини до року:

Надмірне занепокоєння - постійно кричав - млявий, загальмований

Режим «сон - неспання»: встановився швидко - довго не міг встановитися

Тонус м'язів тіла: гипотонус - гіпертонус - асиметрія тонусу - підвищений / знижений тонус кінцівок

10. Затримка моторного розвитку: була - не було

На даний момент: рухи спритні - незручні, є тики або зайві, нав'язливі рухи

11. Окремі слова: до одного року - після року.

Короткі фрази до півтора років - до двох років - після двох з половиною років

Затримка мовленнєвого розвитку: була - не було

Особливості мовлення в дитинстві: нормальне - заїкання - картавість - шепелявість - недорікуватість - запинки (до ____ років)

Зараз зберігаються такі порушення мовлення:

12. Чи спостерігається у будь-якого медичного фахівця в даний момент (у якого)? _____

13. Академічна успішність: відмінно добре задовільно незадовільно

14. У дитини присутня: неуважність - труднощі з письмом - труднощі з читанням
- стомлюваність - повільність - гіперактивність - непосидючість - труднощі
концентрації уваги - байдужість до поганих оцінок - відсутність бажання вчитися
- погана пам'ять - інші складності

АНКЕТА для нейропсихологічного дослідження дітей молодшого шкільного віку

Дата проведення: _____ Код учасника: _____

1. Загальна інформація: Вік: _____ Стать: ☐ Хлопчик ☐ Дівчинка Клас: _____

2. Оцінка нейродинамічних показників: Час виконання таблиць Шульте (сек): 1) _____ 2) _____ 3) _____

3. Оцінка рухових функцій (за 5-бальною шкалою):

Реципрокна координація: _____

Динамічний праксис: _____

Графічна проба на динамічний праксис: _____

Праксис пози пальців: _____

Оральний праксис: _____

Проба Хеда: _____

Ритми: _____

4. Оцінка гностичних функцій (% правильних відповідей):

Впізнавання предметних зображень: _____

Акустичний гнозис: _____

Проба Бентона: _____

Стереогноз: _____

Тактильний гнозис: _____

Літерний гнозис: _____

Ідентифікація емоцій: _____

5. Оцінка мовленнєвих функцій (за 5-бальною шкалою):

Спонтанне мовлення: _____

Фонематичний слух: _____

Номінативна функція: _____

Розуміння логіко-граматичних конструкцій: _____

6. Оцінка пам'яті (кількість правильно відтворених елементів):

Слухомовленнєва: _____

Зорова: _____

Рухова: _____

7. Мислення (за 5-бальною шкалою):

Рахунок по Крепеліну: _____

Розуміння сенсу оповідання: _____

Розуміння сюжетних картинок: _____

Прості логічні аналогії: _____

Узагальнення та класифікація: _____

Розв'язування задач: _____

8. Оцінка регуляторних функцій (за 5-бальною шкалою):

Реакція вибору: _____

Спостереження: _____

9. Оцінка міжпівкульної взаємодії (за 5-бальною шкалою):

Реципрокна координація: _____

Перенос поз: _____

10. Оцінка ризику дислексії: ☐ Низький ☐ Середній ☐ Високий

11. Оцінка сенсорної інтеграції (за 5-бальною шкалою):

Тактильна: _____

Вестибулярна: _____

Пропріоцептивна: _____

Зорова: _____

Слухова: _____

12. Додаткові спостереження:

Підпис дослідника: _____